

■■■ BOSNYÁK ISTVÁN ■

Bosnyák István *Úvardi János; Baranyai B. István* (Darázs, Baranya, 1940. október 8. – Budapest, 2009. március 22.) kritikus, szerkesztő, publicista, egyetemi tanár. A vörösmarti algimnázium és a szabadkai tanítóképző befejezése után (1960) az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Tanszékén diplomázott 1964-ben, 1974-ben doktorált (*Forradalom és etika Sinkó Ervin életművében*). Tanársegéd ugyanott, 1967-től, rendkívüli majd rendes tanár, 1981-től 1983-ig a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének igazgatója. 1962-től az *Ifjúság Symposion* című mellékletének szerkesztője, 1965-ben az *Új Symposion* 1–3. számának fő- és felelős szerkesztője. Az 1990. évi megalakulásától 2000-ig a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság elnöke, kiadványainak szerkesztője volt. Nyugdíjba vonulása után 2001-től többnyire Budapesten élt.

Fontosabb kötetei: *Laskói esték. Vallomások* (1968); *Theatrum Mundi á la Jozsif Visszarionovics Sztálin* (1970); *Forradalom és etika Sinkó Ervin életművében* (1974); *Vázlatok egy portréhoz. Sinkó-variációk '63–73* (1975); *Ember a forradalomban, ember a soron kívül. Vázlatok egy portréhoz II.* (1977); *Ellenversek, ethoszok* (1977); *Sinkó Ervin a horvát irodalomban. Bibliográfiai tájékoztató, 1945–1959* (1979); *Szóakció I. Adalékok irodalmunk szellemrajzához* (1980); *Szóakció II. Adalékok egy nemzedéki szellemiség rajzához* (1982); *Pisma sa panonskog asfalta. Eseji* (1982); *Hétezer nap Szibériában, avagy egy történelmi paranoia jugoszláv kritikája* (1986); *Mű és magatartás. Eszék, kommentárok* (1987); *Jugoszláviai magyar népköltészeti kalauz. Tanulmány és bibliográfia* (1991); „Lehetetlen” kapcsolatok „lehetetlen” időkből. *Komparatistikai tanulmányok* (1992); *Kis éji Ady-breviárium Anno Domini 1989* (1993); *Pörök, táborok, emberek. I. Kor- és kőrtörténeti variációk az ezredvégről* (1994); *Sinkóék. Sinkó Ervin és Rothbart Irma életútja, hang-, szín- és tévéjátékban elbeszélve* (1995); *Becskereki Szabó György* (1996); *Pörök, táborok, emberek II. Kor- és kőrtörténeti variációk az ezredvégről* (1997); *Kis magyar balkáni krónika 1962–1997. I–II.* (1998); *Politikai symposion a Délvidéken. I. Egy ellenzéki nemzedék mozgalmi kibontakozása és veresége* (2003); *XX. század, ó! Pokolbéli tudósítások a Jelmezes és Jelmeztelen Gonoszság birodalmából* (2005); *Etika és forradalom –(un)etikus forradalom? Egy XX. századi epochális kérdés körbejárása, 1905–1965. I.* (2005); *Politikai symposion a Délvidéken. II. Egy ellenzéki magyar nemzedék világ-képe 1961–1965* (2006).

Baranyai B. István néven: *Ellenversek 1959–2004* (2007); *Vallani mindent? Konfessziók és interjúk 1961–2001* (2008); *Polémiák, hiábavaló polémiák. Vitairatokok 1962–1999* (2009); *Levelek a pannon aszfaltról. Esszék, kommentárok, publicisztikák 1978* (2010); *Délvidéki magyar művelődési krónika. Kiadatlan írások 1961–2001* (2011); *Sokágú síp. Kiadatlan tanulmányok, cikkek, kritikák a magyar irodalom tárgyköréből* (2012).

Teljes biobibliográfia: Baranyai B. István: *Egy kisebbségi kismagyar kísérletmű. Bosnyák István munkássága a kritika és bibliográfia tükrében 1954–2004* (2006).

Díjai: Zsáki József-díj (1987), Szenteleky-díj (1994) és a Szerbiai Közművelődési Közösség aranyjelvénye (2001).

Az interjú Újvidéken készült 1982. szeptember 16-án. Elhangzott az Újvidéki Rádió *Együtt* című műsorában 1982. október 4-én. Megjelent az *Új Symposionban Interjú Bosnyák Istvánnal* címmel (*Új Symposion*, 1982. 211. sz. 415–424.); ua. in Baranyai B. István: *Vallani mindent?* (Budapest, 2008, Dotnet Kft., 185–202.)

■ ■ ■

■

■ ■ ■

A karrier

Egyetlen vajdasági magyar közéleti személyiség sem dolgozta fel és tette közzé életének és munkásságának tényeit olyan rendezetten, mint Bosnyák István.

Ha a kötetekbe sorolt, s jórészt már halála után megjelentetett dokumentáción végigtekintünk, azt mondhatjuk, hogy életének útja valóban csupa jószándékkal volt kiköveztve. Mégis egész életében hadakozott, vitatkozott, viaskodott. Ellenzéki sorsra predestinálnak érezhette magát, és státusait is az ellenzéki szerep hatékonyabb betöltésére igyekezett felhasználni, ami ritkán hoz eredményt, boldogsággal pedig csak a csodával határos esetekben szokott járni.

Még be sem fejezte az általános iskolát, már megelőlegezték számára az ösztöndíjat a szabadkai tanítóképzőben. Ott rögtön az iskola ifjúsági vezetőségének tagja lett, tizenkilenc évesen pedig felvették a Jugoszláv Kommunista Szövetségbe.

A tanítóképző elvégzése után Herceg János és B. Szabó György járt közben ösztöndíjának ügyében, hogy Újvidéken beiratkozhasson a Magyar Tanszékre.

Tanulmányaival egyidőben megkezdte közéleti szereplését is: interjút készítenek vele, publikál az *Ifjúság* című hetilapban és *Symposion* című irodalmi mellékletében, akár csak a *Magyar Szóban* és a *Híd*ban, szerb nyelven is ír a *Polja* című újvidéki folyóiratnak.

Megbízásainak se szeri, se száma: az Egyetemista Szövetség tanszéki szervezetének elnöke, a hallgatók képviselője a Bölcsészkar oktatási és tudományos tanácsában; az egész Újvidéki Egyetem hallgatói szervezetének alelnöke és „ideológiai bizottságának” elnöke. Emellett tagja az Egyetemista Szövetség országos vezetőségének, az Ifjúsági Szövetség Tartományi Bizottságának, az újvidéki Ifjúsági Tribün szerkesztőségének és az *Indeks* című egyetemista hetilap kiadói tanácsának is.

Még elsőévesen a háború előtti *Hídról* írt tanulmányát az Újvidéki Egyetem köztársaság napi pályadíjával, a következő évben egy pályázatra készült könyvkritikáját Tribün-díjjal jutalmazták. Ugyanebben az évben (1962) a Vajdasági Ifjúsági Szövetség Magyarországra látogató küldöttségének tagja. Ez év végén vette át a *Symposion* melléklet szerkesztését is a Zágrábba távozó Tolnai Ottótól, és 1965 januárjában ő lett az *Új Symposion* első fő- és felelős szerkesztője.

A katonai szolgálat letöltése után 1967 januárjától az újvidéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék irodalomtörténész asszisztense, az *Új Symposion* társszerkesztője.

Tovább szaporodnak szervezeti megbízásai (az Egyetemi Oktatók Vajdasági Egyesülete bölcsészkarai vezetőségének, majd az egyetemi pártbizottság nemzetek közötti viszonyokkal foglalkozó bizottságának, a Tartományi Művelődési Közösség káderügyi bizottságának és a Szocialista Szövetség újvidéki Városi Választmánya tanügyi szakosztályának tagja), közéleti (Stražilovói Találkozók) és szakmai fellépései (az MTA Irodalomtudományi Intézetének konferenciái, 1969; 1970). Ekkor már másodállása is van, az akkor alakult Hungarológiai Intézet tudományos titkára és a *Hungarológiai Közlemények* olvasószerkesztője.

A Szerbiai Írószövetség is felvette tagjai közé, meghozzá ugyanazon a napon, 1970. március 21-én, amikor kizárták a pártból, de csakhamar oda is visszavették.

Mindeközben töretlenül haladt szakmai pályáján, rendszeresen részt vett a vajdasági és magyarországi tudományos tanácskozásokon, vendégkutató Szegeden (1971), Pécsen (1972), majd Budapesten 1974-ben, s ez év végén védte meg doktori értekezését *Etika és forradalom Sinkó Ervin életművében* címmel.

A Tanszék docense (1976), rendkívüli (1982), majd rendes tanára (1987).

1981-től 1983-ig, Szeli István és Bori Imre után, Bosnyák István volt az Újvidéki Egyetem Bölcsészkarának keretében működő Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének harmadik igazgatója, ezzel együtt a *Hungarológiai Közlemények* fő- és felelős szerkesztője.

Kinevezése után társadalmi megbízásai tovább szaporodtak. 1982 és 1987 között saját feljegyzése szerint a következő testületek tagja volt: „a BTK ún. kis-Tanácsa, az Újvidéki Egyetem Közgyűlése és Oktatási-tudományos Tanácsa, az Egyetemi Oktatók Egyesülete, Vajdaság Művelődési Önigazgató Közössége kapitális művek kiadásával foglalkozó bizottsága, a Vajdasági Íróegyesület Elnöksége, ill. akciókkal és manifesztációkkal foglalkozó bizottsága, a BTK pártalapszervezete Állandó akció-értekezlete elnöksége, a Vajdasági Íróegyesület pártaktívája stb.”¹

■

¹ Baranyai B. István: *Egy kisebbségi kismagyar kíséletmű. Bosnyák István munkássága a kritika és bibliográfia tükrében, 1954–2004.* Budapest, 2006, Dotnet Kft., 414–415.

A felemás rendszerváltás után Bosnyák István addigi feladataihoz újabbak is társultak: 1990-től egy teljes évtizeden át a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság elnöke, kiadványainak gondozója, utána pedig tiszteletbeli elnöke. Magyarországon is elismerték: a Magyar Írószövetség külhoni (1990), majd rendes (1993) tagja, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság kongresszusainak rendszeres résztvevője, 2000-ben pedig az MTA külhoni köztestületi tagjává választották.

Eközben többször volt a *Híd*-díj, a Sinkó-díj, a Szenteleky-díj bírálóbizottságának megkülönbéztető pályázati bizottságoknak a tagja, őt magát is 1987-ben Zsáki József-díjjal, 1994-ben Szenteleky-díjjal jutalmazták, nyugdíjazásának évében, 2001-ben pedig megkapta a Szerbiai Közművelődési Közösség aranyjelvényét.

Ha valaki csak az imént felsorolt tényeket ismerné Bosnyák István életéből, azt mondaná, egy ifjú kommunistából pozicionált csúcserőtelmeséggé lett karrieristáról van szó. De ugyanilyen hosszú listát állíthatunk össze konfliktusairól is, amelyekből kiderül, hogy előbb-utóbb minden feladatban, megbízatásban szembetalálta magát egy olyan aspektussal, amely miatt számára már az egész ügy nem volt vállalható. Ezek a konfliktusok sokkal többet mondanak róla, mint a sikerek.

A *Symposion*-mozgalom

Bosnyák István számára a legnagyobb, legmeghatározóbb élmény a Sinkó Ervinnel való találkozás volt. Egész életében gyermeki módon kötődött hozzá. A hit iránti vágya általa nyert kielégülést. Szervezeti tekintetben pedig a hit, a hovatartozás igényét a *Symposion*-mozgalom elégítette ki. Olyan kötődések voltak ezek, amelyek erőssége felülírta a világ kritikai szemmel való szemléletének benne élő erős készítését. Úgy érezte, a *Symposion* az ő műve, teljesítménye, amelyhez a legnagyobb segítséget Sinkó nyújtotta neki.

Az *Ifjúság* című újidéki hetilapban 1961. december 21-én jelent meg a *Symposion* című irodalmi rovat első száma Tolnai Ottó szerkesztésében, Bányai János, Domonkos István, Fehér Kálmán és Koncz István közreműködésével. Közülük a legidősebb, az 1937-ben született Koncz István ekkor már okleveles jogász volt, abban az évben diplomázott és Kanizsán gyakornokoskodott. Az 1939-ben született Bányai János 1958-ban érettségizett

a szabadkai gimnáziumban, a másik három munkatárs pedig 1940-es születésű volt: Fehér Kálmán és Tolnai Ottó 1959-ben érettségizett a zentai gimnáziumban, de Fehér Belgrádban a jogi karra iratkozott, Tolnai pedig a Magyar Tanszékre, akárcsak az 1960-ban a szabadkai tanítóképzőben végzett Domonkos István. Így alakult ki az a szerkesztőség, amelyhez néhány hónappal később csatlakozott Bosnyák István. Ő Domonkossal együtt érkezett a szabadkai tanítóképzőből a Magyar Tanszékre, és miután Tolnai Ottó szorongásában és elkeseredettségében Zágrábba ment filozófiát tanulni, 1962 szeptemberében átvette tőle a rovat szerkesztését. Már novemberben beadvánnyal fordult a Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat tanácsához a *Symposion*-rovat kéthetenként megjelenő művészeti-kritikai mellékleté formálása ügyében. És – csodák csodájára – az új évet már mellékletként köszöntötte a *Symposion*, vagy amint Kolarik Vilmos 1962. november 26-án írt levelében újságolta Tolnainak Zágrábba: „Bosnyákék kiharcolták és hat lapot kaptak az *Ifjénél* így külön melléklet lesz ki lehet majd venni az újságból.”²

Bosnyák mindeközben meg volt győződve ellenzéki voltáról, s ezt élete végéig fontosnak tartotta dokumentálni. Büszkén jegyezte meg életművét összegezõ biobibliográfiai kötetében, micsoda „fifikás polémiát” folytatott Titóval a *Symposion*ban, amikor annak az ifjúsági kongresszuson elhangzott, a modern művészeti tendenciákat bíráló beszédével kapcsolatban ezt írta:

„Tito elvtárs szavai elhangzottak. Szavainak értelmezésétől függ elsősorban, hogy ez a szerda délután, 1963. január 23-a délutánja, milyen hatással lesz a jugoszláv művészetre: az elhangzottak arra serkentenek-e, hogy természetes szelektálással megtisztítsuk művészetünket az álművészettől, a nem művészettől, vagy pedig arra, hogy a Társadalom és a Szocializmus nevében pragmatikus irányelvek követésére kényszerítsük a művészetet, realista-optimista utat szabva ki neki, melyről letérni tilos. Ez utóbbira csak akkor kerülhet sor, ha elferdítjük, meghamisítjuk Tito elvtárs szavait, amelyek bizonyára nem véletlenül hangzottak el az ifjúság kongresszusán.”³

■

² Vékás János: *Magyarok a Vajdaságban. 1960–1964*. Zenta, 2013, VMMI, 232.

³ Quo vadis jugoszláv művészet? *Symposion*, 1963. február 7., 14.; Ua. in Baranyai B. István: *Polémiák, hiábavaló polémiák. Vitairatok, 1962–1999*. Budapest, 2009, Dotnet Kft., 45.

Nem hiszem, hogy ezeket a mondatokat Tito elvtárs bírálatként értelmezhetné volna, mint ahogy azt a „szordinós fricskát” sem, amikor Bosnyák az Ifjúsági Szövetség X. tartományi értekezletén megjegyezte: „Egyik absztrakt festőnk Tito elvtárs beszéde után hirtelen realistává lett...”⁴ Különösen azért nem, mert felszólalása ezzel a címmel jelent meg a sajtóban: „Az Ifjúsági Szövetség képes mindenkor szembeszegülni azzal, ami a művelődéspolitikában túlhaladott”. Hasonlóképp „beszédes taktikai konklúzióknak” minősítette a *Symposion* 1963. évi tevékenységéről szóló szerkesztői beszámolójának azon mondatát, amely szerint „A mellékletnek jelenleg az a legnagyobb fogyatékosága, hogy bizonyos értelemben felemás: az időszerűség (informatív jelleg) és tartósabb értékek felmutatásának egyidejű szorgalmazásával az újságmelléklet és a folyóirat között ingadozik.”⁵

Sem a „fifikás polémia”, sem a „szordinós fricska” nem ártott neki és a *Symposion* ügyének, de az is kérdés, hogy mennyit használt a dolgok ilyen csűrés-csavarása:

„Úgy gondolom, a *Symposion*nak a jövőben is ugyanazt az irányelvet kell követnie, amelyet eddig követett; az adott körülmények között a lehető legkritikusabban kell viszonyulnia mindahhoz, ami a világban történik, beleértve az önmagunk iránti viszonyulást is. [...] Abban a pillanatban, amikor a *Symposion* elveszti kritikai élet, rugalmas kritikai álláspontját mindennel szemben – létezése értelmét is elveszti.”⁶

Tény viszont, hogy 1964. szeptember 29-én Bosnyák István beadvánnyal fordult a Forum kiadótanácsához a *Symposion* önálló sajtószervvé, havonta megjelenő művészeti-kritikai lappá válása ügyében, december 22-én pedig ugyanebben az ügyben a Szocialista Szövetség Tartományi Vezetősége Végrehajtó Bizottsága eszmepolitikai és kiadói bizottságához, amely mindössze hat nappal később, december 28-án „Zora Krstonošić elnökletével megtartott ülésén Bosnyák István szerkesztő írásos és szóbeli indoklása megvitatása után indokoltnak nyilvánította a folyóirat

⁴ Az Ifjúsági Szövetség X. tartományi értekezlete. *Ifjúság*, 1963. május 1. 2–3. ; 8.

⁵ Baranyai B. István: *Egy kisebbségi kismagyar kísérletmű. Bosnyák István munkássága a kritika és bibliográfia tükrében, 1954–2004*. Budapest, 2006, Dotnet Kft., 406.

⁶ Forgácsok a [*Symposion*ról tartott] vitából. *Symposion*, 1963. március, 21. sz. 3. [13.]

elindítását”⁷ Három hét múlva megjelent az *Új Symposion* első száma, amelynek fő- és felelős szerkesztője Bosnyák István. Minek volt köszönhető e gyors siker? Végel László a Bosnyák által említett körülmények mellett másokról is beszél. A *NIN* újságírójának adott interjúban emlékezett vissza az akkori eseményekre:

„Tolnai Ottó és én elmentünk segítségért Krležához. [...] Archaikus magyar nyelven beszélt velünk, érdeklődött, mit és hogyan csinálunk. Nagyon zavarban voltunk, nem sikerült megmagyaráznunk a probléma lényegét. »Tudja, bennünket a rendőrség betilt!« – mondtuk neki. »Ezután nem fog« – válaszolta. Nem sokkal Krležánál tett látogatásunk után megkerestek az Ifjúsági Szövetségből: »Estére el kell jönnötök a Horgász-szigetre, Doronjski bankettet rendez.« Mindjárt elkezdenek méricskélteni: »Rendesen fel kell öltöznöd!« De hol van Domonkos, a szobatársam? Életemben először ülök limuzinba, keressük Domonkost a kocsmákban. Nagyon megijedt, amikor fölfogta, hogy mi történik, lehet hogy börtönbe csuknak bennünket? Nagy gond volt fehér inget találni; ünnepélyesen beszállunk a ránk várakozó limuzinba és elindulunk az ismeretlenbe. Megelőz bennünket egy másik autó, benne Bosnyák István, a szerkesztőnk! Elvezetnek bennünket egy teraszra, ott ül Doronjski, kérdezi, hogy vagyunk. Mondjuk neki, hogy a belügy jár hozzánk. »Nincs ilyesmi, nincs« – csóválja a fejét. Azt hallotta – mondja –, hogy jelentős irodalmárok vagyunk, hogy tisztelnek bennünket Budapesten, és esélyt kell nekünk adni. Felszolgálják a bort és a halpaprikást, egy pillanatban Doronjski megkérdezi: »Mit akartok?« Domonkos egyből rávágja: »Folyóiratot!« Mindannyian komolyan bólogatunk, igen, ez a mi legnagyobb kívánságunk, hogy legyen folyóiratunk. Doronjski kinyújtja a kezét az ifjúsági elnök felé, mondja neki: »Biztosítani a folyóiratot!« Ez 1965 nyarán⁸ volt, már őszre megkaptuk a folyóiratot – az *Új Symposiont*.⁹»

■

⁷ Magyar Szó, 1964. december 29. 7.; idézi Baranyai B. István: *Egy kisebbségi kismagyar kiséletmű. Bosnyák István munkássága a kritika és bibliográfia tükrében, 1954–2004.* Budapest, 2006, Dotnet Kft., 130.

⁸ Az *Új Symposion* első száma 1965 januárjában jelent meg.

⁹ Ljubiša Stavrić: *Nemam pravo na gorčinu. NIN*, 2001. november 1., 2653. sz.

Nem Végel László dolga emlékezni ama halvacSORA dátumára, az ilyesmit Bosnyák István sokkal pontosabban feljegyezte. De ő sem utalt arra a leglényegesebb, 1961. november 9-én lezajlott eseményre, amelyen

„A Forum Kiadói Tanácsa (Nagy József elnök, Zsáki József, dr. Gyetvai Károly, Kelemen Mátyás, Argyelán István, B. Szabó György, Dévics Imre, Olajos Mihály, Nenad Savić, Farkas Nándor, Vébel Lajos) a Forum irodalompolitikájáról tárgyalva megállapította, hogy »elavult keretek kötik gúzsba új utakra kívánczó irodalmi életünket«, és támogatta azt a törekvést, hogy »az egyes publikációk köré tömörülő, hasonló irodalmi nézeteket valló írók teljes mértékben élvezhessék a közvetlen demokráciával együtt járó autonómiát irodalmi ügyeik intézésében«. Az ott kialakított álláspontok eredményeként már a következő hónapban, 1961. XII. 3-án elindult a *Magyar Szó* melléklete, a *Kilátó*, amely eleinte az akkor 58.000 példányban megjelenő vasárnapi lapban jelent meg, és az *Ifjúság* művészeti és kritikai melléklete, a *Symposion*, amely hamarosan átalakult folyóirattá.”¹⁰

Bosnyák István öröme azonban nem tartott soká. A folyóirat 3. számában már megjelent lemondó levele:

„AZ »ÚJ SYMPOSION« SZERKESZTŐSÉGÉNEK
Novi Sad

Barátaim, a felelősség teljes tudatában kérlek benneteket, töröljétek a szerkesztőségi névsorból. Az a létezőmód, amelyet magaménak szerettem volna tudni, alapján és végképp deklasszálttá vált; elég a »vajdasági literatúrából«. Rajtatok áll, hogy megítéljétek, gesztusommal ártottam-e ügyünknek. Hálás lennék azonban, ha egy dolgot nem tévesztenétek szem elől: nem az eddigiek negációjáról, hanem afirmációjáról, nem hirtelen és gyáva »metamorfózisról«, hanem a leglogikusabb következményről van szó; nem megfutamodás, hanem következetes kitartás: az embernek nyilván kínosabb önmaga leg-

¹⁰ Kalapis Zoltán: A *Magyar Szó* évei, évtizedei. In *A Magyar Szó 1989. évi naptára*. Újvidék, 1988, 120.

elementárisabb szükséglete ellen, inkognitóba vonulva Don Quijote-ozni, mint az ún. objektív valóság ellen. Ne engedjétek, hogy az ilyesmi és ehhez hasonló befolyásolja a folyóiratot; az tőlünk, dekoratív(nak tűnő) motyóinktól független. Ölel benneteket Bosnyák István.

Novi Sad, 1965. II. 5–6.
P. S.

Méltányolva figyelmeztetéseket, hogy február 6-i levelem a maga kurtságában félreértésekre adhatna okot, néhány dolgot megkísérlek most utólag precízebben meghatározni, vállalva a banalitás kockázatát is. Gesztusom okának lényege – a hónapok óta tartó csendes bojkottáláson, a gyanús személyek iránt szokásos viszonyuláson, s minden betetőzéseként egy, a reagálásomat közvetlenül kiváltó inszINUÁCIÓN TÚL – az, hogy egzisztenciámat alapjában vélem elhibázottnak, emberileg, morálisan alapjában vagyok diszkvalifikálva – s az tökéletesen lényegtelen, hogy »igazságosan« vagy »igazságtalanul«-e. Lényeges az, hogy fölöslegessé váltam önmagam előtt. Mindig mindent egy kártyára igyekeztem játszani, s most ez az egy-kártyára-föltett létezőmód vált számomra irreálissá. (Ha csak groteszkségről vagy abszurditásról volna szó, azt könnyen túl lehetne haladni, hisz mást se teszünk, mint pillanatról pillanatra túl tesszük magunkat a magunk és mások abszurditásán.) Ti, akik ismertek, talán megegyeztek velem abban, hogy szó sincs részemről megfutamodásról, az árral szembeni úszás feladásáról; az, amit teszek, egy minden »objektív nehézségtől« nehezebb, ha akarjátok, kínosabb út vállalását jelenti: önsanyargatást, ti. annak az életmódnak a nemfolytatását, melyet legelementárisabb szükségletemnek tudtam és tudok továbbra is. Meggyőződése, hogy ember-voltamat (nem minősítve azt »jónak« vagy »rossznak«, csak pusztán mint olyannak véve) egyedül a választott módon tudom revelálni. Gesztusom moralitása csak egy nem kizárólag személyes, egy általánosabb nézőpontról lehetne kérdéses, hisz igaz az, hogy a legtisztább egyéni etikai tett is árthat egy általános, az egyénitől nem kevésbé tiszta célnak. Hiszem azonban, hogy tettemmel legalább annyit használok ügyünknek, mint nélküle használhattam volna: vannak helyzetek, melyekben egyetlen gesztus többet érhet megannyi vitacikknél, esszénél, pamfletnél. Ezek után már

fölösleges is hangsúlyozni, hogy a 6-i levelemben említett »vajdasági literatúra« alatt nem értem a *Symposion*-mozgalmat is; a szkeptikusok ne dörzsöljék a markukat, a *Symposion*ban nincs »torzsalkodás«, »belső ellentét«, a történetek eredete a *Symposionon* kívüli. Az »objektív valóságba« vezethetők vissza, természetesen nem általánosságban véve e fogalmat, hanem nagyon is konkrétan: a »vajdasági« objektív valóságba, a legvajdaságiasabb valóságba. De az is lehet, hogy csak önmagamba.

BOSNYÁK István. Novi Sad, 1965. február 18.¹¹

Az utókor nemigen tudná ebből a körülményes magyarázkodásból kibogozni, hogy mi is történt, miért kellett immár a „győzelem” után sebeinek nyalogatása céljából visszavonulni szülőföldjére, Baranyába. Közérthető módon csak majdnem négy évtizeddel később tette közzé az eseményeket:

„Az *Új Symposion*, megjelenésének előestéjén a folyóirat alapítója, a Tartományi Ifjúsági Szövetség Elnöksége Varga László helyett Varga Józsefet (1939–1985), az elnökség tagját nevezte ki az »anyalap«, az *Ifjúság* fő- és felelős szerkesztőjévé, s ilyen minőségben tette őt meg a készülő és megjelenés előtt álló folyóirat afféle ideológiai felelősévé és az elnökség magyarul nem tudó elnökének – az időközben szintén elhunyt Milan Kneževićnek, a későbbi tartományi belügyminiszternek – bizalmas referensévé. Az első szám megjelenése előtt és után a két fő- és felelős szerkesztőnek ily módon »késhegyre menő« vitája támadt a *Centrifugális sarok* »túlzottnak« minősült politikai kritizizmusa miatt, s ez a rovat a harmadik – a lemondó nyílt levelet közlő – számban már meg sem jelenhetett. A lemondás gesztusát »közvetlenül kiváltó inszINUÁCIÓ« pedig az értendő, hogy V. J. megbotráncozott az első szám honorárium-listáján s rajta a »túl sokat publikált« fő- és felelős szerkesztő tiszteletdíján. [...] Megbotráncozását V. J. nyomban továbbította is felettesének, M. K-nek, aki egy ominózus »tetemre hívást«, heves ideológiai fejmosást rendezett elnöki hivatalában, mire a fő- és felelős alapító szerkesztő »bedobta a törülközőt«.”¹²

¹¹ Bosnyák István: Az »*Új Symposion*» szerkesztőségének. *Új Symposion*, 3. sz. [1965 márciusa] 27.

¹² Bosnyák István: *Politikai symposion a Délvidéken*. Újvidék, 2003, JMMT, 290–291.

Ennyi történt – tehetnék hozzá sokan – mindössze. Különben a szóban forgó Varga József fordította Bosnyák István 1982-ben megjelent szerb nyelvű kötetét.¹³

Egyetemista tüntetések 1968

Barátai végül visszacsalogatták Bosnyák Istvánt Újvidékre, és Sinkó Ervin is ilyeneket írt neki 1965. március 25-ei levelében:

„Változatlan meggyőződése, hogy rosszul tette, amit tett – s azon kívül is Novi Sad, ahol nincs Bosnyák, valami egész más nekem, mint volt Bosnyákkal. De hát ez most így van s én remélem, hogy nem jóvátehetetlenül így. [...] Se M., se én nem vagyunk legkevésbé se hajlandók magukat kettőjüket, bármennyire is eltemetkeztek Lugon, a magunk részéről eltemetni. Szeretettel, barátsággal Sinkóék”¹⁴

Ő azonban visszatérése után sem találta helyét az *Új Symposion*ban, sem a Tanszéken, sem a politikai életben. Hogy az *Új Symposion* szerkesztőségében milyen helyzet alakult ki, azt szemléletesen mutatja Bosnyák István vitája (vagy inkább nézetkülönbsége?) Bányai Jánossal az 1968. évi diáktüntetések értelmezése kapcsán. Az *Új Symposion* 1968. évi 37–38. száma közölte Bányai János fő- és felelős szerkesztő vezércikkét,¹⁵ valamint Bosnyák István felszólalásának szövegét, amelyet az újvidéki Bölcsészkaron 1968. június 6-án megtartott tiltakozó nagygyűlésen mondott el. A két szöveg közötti különbséget 35 évvel később Bosnyák így értelmezte:

„Bányai János fő- és felelős szerkesztőnek a júniusi forró napokban írt vezércikke a jugoszláviai egyetemista ifjúság zendülésének elsősorban ifjúságszociológiai és ifjúságpolitikai okaira mutat rá. [...] A belgrádi tüntetések akcióbizottságának 4 pontból álló alapkövetelését kommentálva – a szociális aránytalanságok, a munkanélküliség s a bürokratizmus fel-

¹³ *Pisma sa panonskog asfalta*. Novi Sad, 1982, Srpska čitaonica i knjižnica Irig.

¹⁴ *Sinkó Ervin levelezése II*, 331. sz., 392.

¹⁵ Bányai János: Mit is akarunk? A jugoszláv egyetemi hallgatók akciói. *Új Symposion*, 1968, 37–38. sz. 7.

számolása, valamint az egyetem helyzetének gyökeres megváltoztatása – szerzőnk a kirobbant spontán zendülést ezekre az általános-társadalmi problémákra is visszavezeti [...] Végül, az *Új Symposion* vezércikkírója fontos értelmiségszociológiai kiváltó okokat is számbavesz [...] E három okrendszer felvázolása alapján főszerkesztőnk egyértelmű, köntőrfalazás nélküli nyílt támogatásban részesíti az egyetemi megmozdulást, s elítéli a hatalmi repressziót: »Nyilvánvaló tehát, hogy a tüntető diákoknak nem volt és nincs is társadalmunk globális intencióitól eltérő, attól idegen, felforgató tendenciája; [...] nyilvánvaló, hogy szó sem lehet anarchizmusról, hiszen ennek a megmozdulásnak céljai vannak, mégpedig olyan céljai, amelyek azonosak a szocialista társadalom céljaival; nyilvánvaló, hogy a rendőrségi gumibotok fölöslegesen működtek, ha voltak kihágások, azokkal szemben az egyetemisták is eljárak volna. Ennyi bizalmat megérdemelnek. Még a rendőrségtől is.« Tiszta, vegytiszta beszéd; egyértelmű, a hatvannyolcas nemzetközi ifjúsági és értelmiségi etika szintjén álló támogatás... És mégis, mindezt követően – jól felfogott szerkesztéspolitikai/taktikai okokból? a jugoszláviai megmozdulások végső kimenetelének még nyitott, bizonytalan volta miatt? – folyóiratunk főszerkesztője itt megtorpan [...]: »Mindez azonban nem teszi jogossá a zavargásokat. A tüntetések által kinyilvánított véleménynek kivételes súlya van, de mindig lehetőséget ad az ellenséges elemek gyülekezésére«.

Nem ismerve, nem is ismerhetve még főszerkesztője vezércikk-kéziratának e több mint sajnálatos kibicsaklását, az *Új Symposion* egyik akkori társszerkesztője maga is tevékenyen részt vesz az egyik újvidéki nagygyűlés megszervezésében, s június 6-i bölcsészkar felszólásában épp a szóban forgó, gazdag »reálszocialista« hagyománnyal rendelkező, s most »önigazgató« formát öltő politikai demagógiára összpontosítja kritikáját.¹⁶ Szerkesztőségi szónokunk [...] a »cinikus politikai taktikának« azt a kísérletét veszi célba, hogy amennyiben a hatalmi szervek helyenként immel-ámmal méltányolják is az egyetemi megmozdulások célját, társadalmi-politikai tartalmát, a leghevesebb anatómát szórják annak formájára,

¹⁶ Bosnyák István: Értelmiségi sztrájk és politikai demagógia. *Új Symposion*, 1968, 37–38. sz. 6.

szervezeteken kívüli spontaneitására: »Hivatalos szerveink [...] a legerőteljesebben tagadják, kérdésessé teszik [az egyetemi megmozdulások] spontán jellegét, társadalmi gyakorlatunkban mindeddig példátlan formáját. Miért? – Nyilván azért, mert az institucionalizmus azon kisszámú fétiseink közül való, melyeket gyakorlatunk még nem rombolt le, de már – az üzemi sztrájkokkal – komolyan kikezdett.« Semmi »ellenség malmára hajtható víz«, semmi »ellenforradalmi veszély«, semmi »restaurációs kockázat« tehát a spontán, szervezeteken kívüli formák és demonstratív eszközök tekintetében, hanem csupán és csakis – permanens forradalom.¹⁷

Mindebből Bosnyák István azt a mélyreható következtetést vonja le az *Új Symposion* szellemi orientációjának változásával kapcsolatban, hogy

„a szerkesztőségi szóakció meglehetősen nagy evolúciós utat tett meg a hatvannyolcas »előszelektől« a nemzetközi »vihar« kitöréséig, s végül is elérkezett a politikai akció, sőt némiképp a politikai lázadás tevékeny vállalásáig.¹⁸

Bosnyáknak teljes mértékben igaza van abban, ahogyan leleplezi azt az olcsó demagógiát, amely minden kezdeményezést, követelést azzal hárít el, hogy arra most nem alkalmas az idő, nem megfelelőek a körülmények. Azt azonban nem tudom, hogy halála előtt volt-e még alkalma olvasni az egyre gyarapodó szakirodalmat, amely az 1968-as események mögött álló politikai erők ténykedését részletezi, de amely alapján még ma sem lehet eldönteni, hogy a háttérorók munkálkodásában hol és mikor, milyen mértékben volt jelen a nacionalizmus vagy a jugoszlávság, a társadalmi-gazdasági reform megakadályozásának vagy előmozdításának szándéka, és hogy minden mástól függetlenül a gyakorlat terén segítette-e, segíthette-e az ország demokratikus átalakulását. Mintha az egyetemista mozgalom egyik kései kritikusa Bosnyákhhoz intézné szavait:

■

¹⁷ Bosnyák István: *Politikai symposion a Délvidéken. Egy ellenzéki nemzedék mozgalmi kibontakozása és veresége. I. köt. Újvidék, 2003, JMMT, 175–178.*

¹⁸ Bosnyák István: *Politikai symposion a Délvidéken. Egy ellenzéki nemzedék mozgalmi kibontakozása és veresége. I. köt. Újvidék, 2003, JMMT, 178.*

„Valakinek az őszinte meggyőződése még nem elégséges ok a társadalomnak az ilyen meggyőződéssel összhangban való át-szervezésére. Éppen elég történelmi példa mutatja, hogy a legnagyobb eszmék hozták létre a legnagyobb zsarnokságokat.”¹⁹

Jób, a hit és a hatalom

Bosnyák István szükségletként élte meg az ellenzékiiséget, ez az említett néhány példából is látható. Valóban csak néhány példát ragadtunk ki, mert szinte alig volt a vajdasági magyar közéletben valaki, akivel ne keveredett volna polémiába, ha az illető érintette az ő tevékenységét vagy állásfoglalását. Sokszor a maga értékrendje szempontjából sem érintett esszenciális kérdéseket a vita tárgya, mint például Domonkos István publicisztikakötete, amelyben lényegében csak kevesellte a szerkesztő, Utasi Csaba által beválogatott írások számát.²⁰ Más vitahelyzetek azért alakultak ki, mert ahova odalépett, rögtön a gyökeres átalakítást szorgalmazta, mintha csak annak a veszélyét akarta volna kiküszöbölni, hogy olyasminek a része legyen, ami nem tökéletesen az ő általa is átlátott és ellenőrzött módon működik. Mihelyt megválasztották a Szenteleky-napok tanácsába, rögtön teljes átszervezési javaslattal állt elő. Amikor a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság elnöke lett, a villámgyorsan zajló események közepette több évtizedre szóló, a vajdasági magyarság intézményrendszerének egészét érintő terveket kovácsolt, holott Bori Imre világosan látta és ki is mondta: „Nem tudni, hol van a tőke, amely a magyar kultúrával össze tudna fonódni. Ha megtaláljuk, megoldottuk minden kulturális és művelődési kérdésünket.”²¹

Gyorsan belekormányozta magát az ilyen vitahelyzetekbe Magyarországon is, kacifántos körmondataival szintén ki tudta hozni az embereket a béketűrésből. Amikor például a Magyar Írószövetség közgyűlésén „az új Alapszabály tervezetéről szóló vitában javasolta, kerüljön be a kitétel, hogy a Magyar Írószövetségtől egyaránt idegen a bal- és jobboldali totalitarizmus

¹⁹ Branko Milanović: O burnim šezdesetim – opet. *Politika*, 2010. február 12.

²⁰ Bosnyák István: Nyílt levél Utasi Csabához. *Új Symposion*, 1975, 120. sz. 139–140.

²¹ P. Keceli Klára: Egységünk az értékek tisztelésében volt egység. Beszélgetés dr. Bori Imrével *A jugoszláviai magyar irodalom rövid története* című könyve megjelenésének alkalmából. *Magyar Szó*, 1993. március 7, 12.

támogatása, és az ilyen irányultság kizárja a tagfelvételt, illetve a Szövetségben maradást”,²² akkor „javaslatáról úgy szavaztak nemmel a küldöttek, hogy az ülésen jelen levő Gál András ügyvéd kijelentette, ő maga nem tudta megjegyezni a módosító javaslatot, a küldötteknek bizonyára sikerült”.²³

Az ember általában igyekszik azokkal összefogva megvalósítani a céljait, akik ezeket a célokat ugyancsak magukénak vallják, vagyis mind a vita, mind az együttműködés esetében nem árt, ha tisztázzuk: hova is tartozunk. De hova is tartozott Bosnyák István? Egy interjúban, amely többek között Sinkó Ervinnek a horvát irodalomban elfoglalt helyét firtatta, Bosnyák István így válaszolt:

„Marijan Matković állapította meg húsz évvel ezelőtt, hogy a horvát irodalom modern fél századában voltaképpen mindazt, ami nem versfaragás, nem irodalmi tettetés és poetizált frázis, azt a tudatosan vagy ösztönösen baloldali irányultságú szerzők írták meg; hogy tehát az újabb kori horvát irodalom története tulajdonképpen egybeesik a horvát irodalmi baloldal történetével. Sinkó Ervin zágrábi alkotótévékenysége is nyilván azért válhatott szerves tartozékává a korszerű horvát irodalomnak is, mert a Kassák-, majd Szabó Ervin-, Internationale- és Lukács-körben kibontakozott leninizmusa 1945 után, különösen pedig 1948-at követően töretlenül érvényesülhetett irodalmi, közírói és kritikusi tevékenységében.”²⁴

Bosnyák István e válaszában mind a kategorizációs elv, mind az azon belüli értékválasztás keretében a maga elsődleges hovartartozását is egyértelműen megvallotta. De tette ezt már akkor is legalább ilyen egyértelműen, amikor a pártból való kizárása után, 1970-ben a *Dolgozók* főszerkesztője azt bírálta, hogy az újvidéki Ifjúsági Tribün vitaestjén a bevezető előadást „Bosnyák István, az újvidéki magyar tanszék asszisztense tartotta”, holott

■

²² Baranyai B. István: *Egy kisebbségi kismagyar kiselemtű. Bosnyák István munkássága a kritika és bibliográfia tükrében, 1954–2004*. Budapest, 2006, Dotnet Kft., 147.

²³ Zsidai Péter: „Nem vesszük komolyan magunkat”. *Élet és Irodalom*, XLVIII. évf., 41. sz. 2004. október 8. 6.

²⁴ Bálint Sándor: Európeér szellemi tájékozottság. Sinkó Ervin a horvát irodalomban – Bosnyák István újabb kutatásairól. *Magyar Szó*, 1980. április 5. 13.; ua. in Baranyai Bosnyák István: *Vallani mindent? Konfessziók és interjúk, 1961–2001*. Budapest, 2008, Dotnet Kft., 115.

öt „március 20-án kizárták a KSZ-ből”.²⁵ Vagdalkozó hangnemű válaszában kijelentette:

„Nem általában a párt, nem általában a kommunista eszme s nem is a Jugoszláv Kommunista Szövetség programja és gyakorlata meg egy mindevel állítólag egyet nem értő személy összeütközéséről van szó – de ezt, természetesen, nem tanácsstagunknak szándékozom bizonygatni, hanem pártomnak, a kommunisták pártjának, a JKSZ-nek. [...] Marxizmust, kommunistaságot, kommunista-értelmiségi gerincességet én nem holmi provinciális ponyvakirályoktól tanultam, hanem Kun Béla katonájától, s ahhoz, hogy a kommunista ideáloktól adminisztratív intézkedésekkel ténylegesen is elszakíthassanak, ehhez az kellene, hogy ennek az embernek az életművétől is elszakítsanak, amire viszont – ezt ponyvakirályunk nem tudhatja, de így van – természetesen sem most, sem a jövőben nincs semmi kilátás.”²⁶

Ugyanakkor sokszor mentegeti magát utólagosan egy-egy olyan deklaráció kapcsán, amely az adott rendszer iránti lojalitás kinyilvánításaként értelmezhető, mondván, hogy az csak „alibi-védőpajzs” volt. Például:

„Első szerkesztőnk azon nyomban hátrálni kényszerül, mihelyt a kriticismust, a symposionista »minden ellen« fordulást az ideológiai ellentábor a társadalmi valóságra irányulónak is minősíti és akként is inkriminálni próbálja; ezért fanyalodik [...] a taktikai »apage Satanas!« kénytelen-kelletlen vállalására: Nem, dehogy, mi a valóságunkat nem bántjuk, az már túl van a forradalmon, mi mindig csak az irodalmunkról beszélünk, s ha minden ellen foglalunk állást, az csak eddigi irodalmunkra vonatkozik, amely még innen van a forradalmon...”²⁷

Vagy:

²⁵ Az Ifjúsági Tribün sem lehet mindenki Tribünje! *Dolgozók*, 1970. április 3.

²⁶ Bosnyák István: „Az Ifjúsági Tribün sem lehet mindenki tribünje!” *Új Symposion*, 1970. 60. 10.

²⁷ Bosnyák István: *Politikai symposion a Délvidéken. Egy ellenzéki nemzedék mozgalmi kibontakozása és veresége. I. köt.* Újvidék, 2003, JMMT, 108.

„A Tribün magyar alosztálya egyéves munkájáról szóló, a fiatalok intézményének nyilvános vitaestjén beterveztett – s aztán a *Symposion*ban is nyomban leközölt – beszámolójában ugyanis Végel László az addig is jól bevált symposionista taktikához, a jugoszláviai művelődési központoktól kölcsönzött »alibi-védőpajzshoz« folyamodik, beszámolója mottójául az akkoriban íróként és irodalompolitikusként egyaránt szabadelvű országos tekintélynek számító Dobrica Ćosić egyik művelődéspolitikai tételét választja.”²⁸

Illetve:

„Szerbia Ifjúsági Szövetsége vezetőségi tanácskozásán a *Symposion* új szerkesztője az alapító szerkesztő egykori taktikájára emlékeztető módon maga is abból indul ki beszámolójában, hogy mi, symposionisták »abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy épp a győztes forradalom alapvető vívmányaitól rajtolhatunk« ... Ám ehhez az apologetikus-taktikus kiinduló tételhez nyomban hozzáfűzi a kevésbé apologetikusot, sőt – ama *Symposion*-turnét letiltó »poros lelkekre«, »ismeretlen erőkre« asszociáltatva – némiképp eretnekinek is mondhatót: »Amiből például az is következik, hogy számunkra az alkotószabadság felszabadulás előtti, kisebbségi válfaja immár nemcsak értéktelenné, de értelmetlenné is vált.«”²⁹

Mai szemmel tekintve ezekre a mondatokra, még azt sem állíthatjuk, hogy palackpostába rejtett üzenetek a jövőnek. Az adott pillanatban ható, mozgósító közéleti deklarációknak pedig végképp nem tekinthetjük őket, megmaradtak a vajdasági magyar kisebbségi elit hatalmi átrendeződése dokumentumainak. Néhány éven belül a Doronjskinál halpaprikásosók közül kerültek ki a vajdasági magyar kultúra legfontosabb intézményeinek vezetői.

Mi vezérelte tehát Bosnyák Istvánt mindebben? Lehetséges, hogy alig értett valamit mindabból, ami körülötte zajlott? Gon-

²⁸ Bosnyák István: *Politikai symposion a Délvidéken. Egy ellenzéki nemzedék mozgalmi kibontakozása és veresége. I. köt. Újvidék, 2003. JMMT, 109.*

²⁹ Bosnyák István: *Politikai symposion a Délvidéken. Egy ellenzéki nemzedék mozgalmi kibontakozása és veresége. I. köt. Újvidék, 2003. JMMT, 110.*

dolhatnánk akár ezt is, ha nem írta volna meg esszéjét³⁰ Tóth Ferenc *Jób* című színművéről,³¹ amelyben a leginkább tettenérhetőek a mozgatórugók.

A bibliai Jób becsületes, istenfélő ember, aki boldogságban és gazdagságban él. A Sátán azonban rábeszéli Istent, tegye próbára: kitart-e mellette a bajban is? Jób beteg lesz, meghalnak gyerekei, elveszti vagyonát, és megjelenik három barátja, akik arról győzködik, hogy bűnei miatt szenved. Jób ezt nem fogadja el, és Istenhez fordul igazságtételért. Ekkor megjelenik Elihu, azt állítja, hogy Isten a szenvedéssel az embert nevelni akarja, hogy megmentse az elbizakodottságtól. Isten azonban félbeszakítja, és megmutatja neki a természet tökéletességét, mondván, ha az ember ezeket sem képes felfogni, hogyan tudná magával hordani az emberi lét nagy titkait? Jób megérti ezt, és meghajol Isten előtt, az pedig visszaadja neki egészségét, gyerekeit és vagyonát, barátait pedig megszégyeníti. Erről szól Tóth Ferenc drámája, de ennek végén Jób mégis elbukik, a Sátán győzedelmeskedik. Az első dolog, ami Bosnyák Istvánnak a művel kapcsolatban eszébe jut, az eleve elrendelt hit.

„Jób az az ember, aki ha akarna se tudna hit nélkül élni; ha nem ismerné hitének meglévő objektumát, maga keresne egy istenséget, isteni ügyet, melyben hinni lehet. [...] Erőm, tartásom gyökere a hit – vallja Jób. [...] nem az Úr dicsérete, áldása vagy jutalma reményében, de nem is a lesújtó büntetéstől tartva vállalja a hitet s az érte való szenvedést is, hanem mindenekelőtt önmagáért, saját »tartása« érdekében [...] Ezzel szemben az igazán korszerű, igazán mai – »realista«! – hitvallás épp az, amely a mindenható, hatalmi kegyekre lesve hirdeti az ígét, az éppen időszerűt... [...] Az egyes gerinccel járó Jób megtörésének, kénytelen-kelletlen meghunyászkodásának nem isteni, hanem sátáni hatalom a külső előidézője. Milyen könnyen kiegyezik a Mindenható a Sátánnal! [...] Bölcs mosolya, mellyel Jób nincstelenné tevésének és családjától való megfosztásának, majd animális testi megkínzásának sátáni sugallatát is szentesíti,

³⁰ Jób etikája és bukása. Etikai változatok Tóth Ferenc színművére. *Új Symposium*, 1972. 92. sz. 562–568. Ua. in Bosnyák István: *Mű és magatartás*. Újvidék, 1987, Forum, 56–72.

³¹ Tóth Ferenc: *Jób*. In *Színművek*. Újvidék, 1971, Forum.

már nem is cinkos mosoly csupán; csakis: magának a Sátánnak a röheje, alakoskodó, »szelíd« formában megnyilvánulva. S ezzel a kétszeresen is sátáni monstrumhatalommal kellene Jóbnak tartósan dacolnia! [...] Ezt a hitet szolgálni, melynek ilyen Mindenható és ilyen szolgák a megtestesítői? Ez a végső, szkeptikus kérdés azonban fel sem merül Jóbban – s nem véletlenül. Az ő igazhívői hitének ugyanis olyan szigorúan meghatározott a tárgya – a hivatalos, egyetlenegy Mindenható –, hogy nélküle maga a hite sem létezhetne. [...] Jób veresége! Nemcsak végkövetkezményében, de bekövetkezése módjában is keserves, megalázó, szánalmas vereség, melynek sem tragikus pátosza, sem abszurd »felhangja« nincs. [...] Mi marad hát számára más, mint a vérlázító középkori szánom-bánom és huszadik századi önkritika, a hamuszórás, az oly jól ismert történelmi hamu szórása: »Megvallom: / nem értettem tetteim okát, / vétettem ellened, hibáztattalak. / Ezért hát / láss most porban, hamuban; / szavaim, melyekkel téged támadtalak, / most engem üssenek!« [...] Micsoda abnormis, emberfeletti heroizmus kellene hát ahhoz, hogy Jób mindezek ellenére mégis kitartson! Nem is tart ki. Cudarul, szánalmasan elbukik, de vajon joga, erkölcsi alapja van-e életközegének, a megalkuvó, vele csöppet sem szolidáris, sőt ellene szajkózó sokaságnak arra, hogy emiatt az önmagában véve, amúgy in abstracto csakugyan amorális bukáson – »morálisan revoltáljon«?³²

Bosnyák István előtt tehát egyértelmű az alapvető kérdés: el kell-e, el szabad-e fogadni a Mindenhatót a maga mindenható szerepében, ha erkölcsével nem értünk egyet? Hűeknek kell-e lennünk a kommunizmus eszméjéhez, ha folyamatosan tárjuk fel annak borzalmait? És mégis, amikor hat évvel a *Jóbról* írt esszéjének közreadása után megjelent a fiatal Lukács Györgyről írt tanulmánya,³³ azt a következőképp fejezte be:

■

³² Jób etikája és bukása. Etikai változatok Tóth Ferenc színművére. *Új Symposium*, 1972. 92. sz. 562–568. Ua. in Bosnyák István: *Mű és magatartás. Esszék, kommentárok*. Újvidék, 1987, Forum, 56–72.

³³ Lukács György tanácsköztársasági messianizmusa. Laikus hipotézisek szakmaiak számára. *Valóság*, 1978. 8. Ua. in Bosnyák István: *Mű és magatartás. Esszék, kommentárok*. Újvidék, 1987, Forum, 143–153.

„Köztudott, hogy az idős Lukács maga is radikális – túlságosan is »radikális«! – kriticizmussal viszonyult saját gondolati fejlődésének 1917–19-es időszakához, mondván: *Október* az egész világ haladó értelmiségére mély benyomást gyakorolt, ám létrehozott egy »sajátos fajtájú szektásságot« is, melynek alapját »az a szenvedélyes hit alkotta, hogy a világ szocialista átalakulása néhány rövid, persze válságokkal teltített év dolga lesz csupán, hogy tehát hamarosan bekövetkezik a gyökeresen jóra forduló világ, az igazi élet lehetősége«. [...] De akkor a minden mítoszok demitizálását szorgalmazó marxizmus szellemében tegyük ehhez nyomban hozzá azt is, hogy ezek szerint, vulgo, Lenin korabeli közírása, *Október* és az éppen hogy megalakult új, lenini Internacionálé nemzetközi forradalmi stratégiája szintén e »sajátságos fajtájú szektásság« tárgykörébe sorolandó már akkor is, és nem csak a húszas évek végén és a harmincas években, amikor a forradalmi apály és a fasiszta dagály csakhogy fatális szektariánizmusba sodorta az egyféleképp immár »Godotra váró« világforradalmi illúziókat. Ám az, hogy már Lenin idejében is ezt képviselték ezek az elvárások: ez még ma is pusztá gondolati és politikai nonszenszként hangzik, s nyilván az áll közelebb a kortörténeti igazsághoz, hogy sem ama haladó értelmiség világszerte, sem a fiatal Lukács György, sem *Október* és a Kommunista Internacionálé forradalmi stratégiája nem szédült bele holmiféle délibáb-messianizmusba; világmegváltó, emberiségfelszabadító forradalmi reményeknek igenis volt nagyon is reális történelmi létalapjuk. [...] Csakhogy utólag miért kellene szégyelleni, gyermekdedé tenni, együgyűen naivnak nyilvánítani e reményeket? Hisz tehetnek róla azok, ha potenciális e századi megvalósítói olykor maguk bizonyulnak gyermekdednek önnön lehetőségeikhez képest?»³⁴

Tehát az eszme helyes, csak a megvalósítás hibás. Bosnyák nem a szocializmus helyett keresett valami mást, hanem azt akarta megjavítani mindazon mérhetetlen cinizmus ismerete mellett, amellyel a megvalósítók részéről találkozott.

³⁴ Lukács György tanácsköztársasági messianizmusa. Laikus hipotézisek szakmaiak számára. *Valóság*, 1978. 8. Ua. in Bosnyák István: *Mű és magatartás. Esszék, kommentárok*. Újvidék, 1987, Forum, 143–153.

A titkok kulcsa

Mi volt az a súlyos teher, a titkok kulcsa, amit magával hurcolt, s amelynek elhagyásával – úgy érezhette – önmagát tagadta volna meg? Az egyetlen nagyon súlyos adottság, amelyre Bosnyák István maga nem lehetett ráhatással, a származása volt. Ennek terhet egész életén át cipelte, és a súlyával is tisztában volt. A félelem és bizonytalanság gyerekkorában beivódott a lelkébe. Ennek okát, vagy mondjuk így: általa vélt okát el is mondta verseiben. A *titkok kulcsa* című kis versciklusa egyik versének ezt a címet adta: *Titkom, melyről pedig nekem beszélni kell*. Ebben olvashatjuk:

*Ha sikolytalanul harapta
Apám fűrésze a koporsódeszkát,
ha tovacsúsztak fáradtan
a perzselő délutánok szurkos felhői,
ha békésen böfögött az ezüst-boci,
míg Nagymama
ajnározó kezét nyugtatta rajta,
ha Anyám kék-bársony szeméből
nem görögtek elém a réműlet-éj
kövér igazgyöngyei, a csillagok –
olybá tűnt mindig, hogy széles e világon
mindennél többet ér
e csönd, e nyugalom a szurdokparti házban,
s hogy ezért az áldásért bizony
sokat-sokat kell imádkozni
ott lent a faluszélen, a Jézus szíve templomban,
a vasárnapi ministrálásaim idején.³⁵*

De mi volt az idill mögött?

„Talpát rojtoltják a szurdok indái, bokor-emberek húznak el mellette a sötétben, göndör hajtincsei halottas zászló foszlányaiként lobognak a réműletéjben: egyfuttában rohan le a hegyről a falusi kiskocsmához.

³⁵ Baranyai B. István: *Ellenversek, 1959–2004*. Budapest, 2007, Dotnet Kft., 18–19.

Az ismerős – nagyon is ismerős! – ajtónál megtorpan, fölbontja a nedves irkalap-gombócot: ÉDES FI-JAM HA MÉG-ECCER LÁTNI AKARSZ...

Űzött kecskegida-teste ittas apja ölébe omlik. Az szipogva betűzi a kockás kocmaabroszon Nagymama üzenetét, miközben két kis üveggolyó koppan az ölébe simult gyerekarcon.

Aztán kidüldöngélnék lassan a szurdoksötét éjszakába.

*

Hát mindig engem rágtok, mint rozsdá a vasat? Mindig én vagyok a soros? Hogy szakadna le az a magasságos-magasságos, szentséges-szentséges... Nem, nem fogtok tovább!

Lerántotta az asztalosműhely szerszám-fogasáról az új kézi-fűrész, a legújabbat (a többi meg, mint amikor szögre harapnak a régi deszkákban, sikongva vágják agyarukat egymás agyarába s nyomban a forgács-halomra huppantak), halottsárga cigarettás fogaival letépte róla a sokszálú sodrott zsinórt, iszonyút csavart Anya marasztaló kezén s a kötélnyi zsinór-köteget lóbálva a magasban, tovarohant a szőlőnkbe vezető szurdok felé.

Később aztán visszasomfordált, mint máskor is mindig, és megint csak jól lehurrogott bennünket: mit ordibálunk, mért kell a fél világnak megtudni, mi történik a házunkban, ki akar kárt tenni magában.”³⁶

És a keret, amelybe ezeket a vallomásokat Péterváradon 1961. március 21-én papírra vetve belehelyezte:

*Szivárványszín kócos kakas
szemétdombon boronál.
Fáj néki a lába nagyon:
csengő-pengő sarkantyúja,
súlyos zengő vasbéklyója
sajgó rést vájt rajta.
Kipir-kapar, nem hiába:
éleskőrmű boronája
iciny-piciny csilló kulcsot*

³⁶ Titkok, melyekről nem szívesen beszél a család. In Baranyai B. István: *Ellenversek, 1959 – 2004*. Budapest, 2007, Dotnet Kft., 18.

fésül ki az emlék-szemét
zila-kuszált hajából.
[...]
... S most e hamispénzt
(úgy ám, a hamispénzt!)
mint otromba béklyót
vonszolja maga után
ama szemétdombi
fura, nagyon fura
megtépázott kakas.³⁷

A saját életében Bosnyák István – aki szemlátomást nem akart vagyont szerezni, hedonista sem volt, a hatalmat sem élvezte különösképpen, hanem inkább megszenvedte, a tagadásaiban is inkább biztos volt, mint az igazában – mit tartott fontosnak? Írt egyáltalán ilyesmiről? A számára legfontosabb dolgokat csak versben tudta megfogalmazni. Bizonyára ezért ragaszkodott annyira a közlésükhöz, hiába igyekezett erről még Ács Károly is, akinek sem a formaérzékéhez, sem a jóindulatához nem fér kétség, lebeszélni erről,³⁸ megjelentette őket magánkiadásban. A vágyait számomra a legközérthetőbben két versében fogalmazta meg. Az egyik vers:

ÁLOM

álmában kiadták
posztumusz könyvei első sorozatának
legelső
vaskos kötetét

Braille-technikával³⁹

És a másik:

³⁷ A titkok kulcsa. In Baranyai B. István: *Ellenversek, 1959–2004*. Budapest, 2007, Dotnet Kft., 16–19.

³⁸ Baranyai B. István: *Egy kisebbségi kismagyar kíséletmű. Bosnyák István munkássága a kritika és bibliográfia tükrében, 1954–2004*. Budapest, 2006, Dotnet Kft., 413.

³⁹ Baranyai B. István: *Ellenversek, 1959–2004*. Budapest, 2007, Dotnet Kft., 39.

FILOSZ-OPTIMIZMUS II.

*gyűlik lassan
gyülemlik
vontaképpen máris
megvan
egy nekrológnyi
élet⁴⁰*

Végtére is ez a két kívánsága teljesült. Ha tudni akarjuk, hogy hányban jelent meg a legendás *Új Symposion* első száma, akkor mégsem Domonkos István verseit, Tolnai Ottó novelláit vagy Végel László esszéit fogjuk fellapozni, hanem Baranyai Bosnyák István bibliográfiáját. Az a legbiztosabb.

⁴⁰ Baranyai B. István: *Ellenversek, 1959–2004*. Budapest, 2007, Dotnet Kft., 53.

■ ■ ■

■

■ ■ ■

■■■ INTERJÚ ■

Baranyában született, és egy ideig Schneider Júlia tanítványa is volt. Készítettem egy interjút Schneider Júliával, amelyben azt mondta, hogy a baranyai ember másmilyen, mint a bácskai. A baranyai ember szívósabb és egyben romantikusabb is. Valahogy úgy érzem, hogy hozott valamit Bácskába ebből a baranyai jellegből. Milyennek látja Ön a baranyai embert?

A táj általi determináltságát az emberi alkatoknak, emberi magatartásoknak kissé mindig kétellyel nézem, noha nyilván vannak bizonyos táj általi determináltsági is egy-egy kisebb vagy nagyobb népközösségnek; ilyen értelemben megboldogult, nagyon kedves tanárnőmnek a tézisé is, feltételesen bár, de el tudom fogadni. Ami pedig a szívósságot illeti, én úgy gondolom, azok az évtizedek, amelyek hovatovább mögöttünk vannak, nemzedékem mögött, azok nemcsak a baranyai vagy bármely más tájegységből induló értelmiségiek tették szívóssá, hanem egyáltalán mindenkit, aki az értelmiségi pályán kötelezte el magát. Mert úgynevezett „békés évtizedeket” éltünk (békesség alatt a háborúmentességet értem), ám voltaképpen olyan dinamikus évek-évtizedek voltak ezek, hogy bizonyos belső szigorúság, belső szívósság nélkül nemigen lehetett talpon maradni ezeken a nyílt, pannon térségeken. Ami viszont a romantizmust illeti, talán inkább azt mondanám – megint csak áttérve szerénytelenségemről egész nemzedékemre –, hogy egyféle társadalmi és történelmi utópizmust hoztunk magunkkal. Korosztályom, a negyvenesek korosztálya, a főlsszabadulás utáni évtizedekben érett értelmiségivé, alkotóvá, márpedig ezek voltak azok az évek, amikor még olyan ragyogó távlatokban gondolkodtunk, mint „világszocializmus”, „egyetemes megemberiesülés”, „viszonylagos anyagi jólét” és így tovább. Viszont íme, látjuk, halljuk nap mint nap, a századforduló, az ezredvég más távlatokat hozott, másokat – sajnos. Úgyhogy mai távlatból a mi egykori sárgacsőrű nemzedéki elvárásaink is utópisztikusnak bizonyultak. Természetesen nagy kérdés, hogy ez az utópizmus kinek a „hibája”, a nemzedéké-e, vagy az úgynevezett történelmi és társadalmi valóságé.

Azért a szíve mélyén – úgy érzem – még mindig dédelgeti ezeket az utópisztikus elvárásokat.

Igen, mert ezek nélkül valahogy nehezen lenne meg az ember, és nehezen is tudna dolgozni. Pár ízben már írásban is tisztáztam magamnak, hogy nézetem szerint, századunk történelmi „szekere” valahol 1917/19 táján ragadt bele a sárba. Ahonnan egy-egy pillanatban, úgy látszott, ki-ki húzza magát,

ám tartósan mind a mai napig nem sikerült e századnak kimozdulni onnan, ahol a történelmi-társadalmi alakulások 1919-ben, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom idején megakadtak-elakadtak, megragadtak. Úgyhogy ha van még az embernek némi maradék optimizmusa – vagy mondjam így: maradék-idealizmusa, maradék-utópizmusa –, akkor ez részemről épp erre az időre irányul. Valahogyan, valamiképpen nagyon jó lenne, ha a századvég, immár az ezredvég is egyúttal, meg tudná találni a visszacsatolás módját 1917-hez, 1919-hez, mert anélkül marad a darabokra hullott világ, az antagonisztikus nagy- és kishatalmak – sokféle hatalmak! – darabokra hullott világa, amelyben egyetemes-emberi perspektívákról nehéz beszélni, nehéz gondolkodni, nehéz még álmodni is.

Ön az egyetemen régi magyar irodalmat és népköltészetet ad elő. Sinkóval foglalkozik, de ír a jelenről is. Ezek az érdeklődési körök között szeretnék egy közös pontot meghatározni, amely mindebben mozgatja. Kezdjük talán a Sinkó-életmű kutatásával. Mi tette ilyen érdekessé a sinkói életművet az Ön számára és az egész nemzedék számára is?

Voltaképpen azoknak az ígéreteknek az ígérete, amelyekről az imént szóltam. Nevezetesen az októberi remények, az októberi emberiségvágyak azok, amelyek a sinkói életmű mélyrétegeiben afféle bűvópatakként átvonulnak, s ismét elő- és előbukkannak, mindig és újból szembesítvén a néhai, az egykori, az októberi, a 19-es, a tanácsköztársasági történelmi elvárásokat az adott sinkói jelennel: a húszas, a harmincas, vagy éppen a negyvenes, ötvenes, hatvanas évekkel. S ez természetes is. Mert magyar irodalmi viszonylatok között Sinkó Ervin nemzedéke volt az, amely azt az *Október*-élményt a legintenzívebben és igen tartósan és produktívan fölszívta, magába szívta. Így például egy Lukács György-életművet sem lehet, nézetem szerint, adekvát módon szemlélni anélkül, hogy erre az eredeti-eredendő egzisztenciális alapélményre, *Október*-élményére ismét vissza ne térne a Lukács-életmű kutatója. De Mannheimtól Hauser Arnoldig és Lengyel Józsefig voltaképpen az egész Sinkó-nemzedéket sorsdöntően, egzisztenciálisan határozta meg *Október* ígérete, *Október* világtörténelmi perspektívája.

Az Ön nemzedékének Sinkó-tanítványnak lenni egyben bizonyos erkölcsi magatartást is jelent. Így tekintettek erre?

Pontosan fogalmazott a kérdésében, hisz nemzedékemnek, az első *Symposion*-korszakának afféle értelmiségi vezérmotívumává vált az a szépséges sinkói aforizma, miszerint marxi értelemben marxistának lenni egy emberi és intellektuális erkölcsiséget is jelent, olyan erkölcsiséget, amely képessé teszi az embert a mindenkori és mindennemű – vagy ahogy Sinkó Ervin fogalmazott: ó- és új – bálványokkal való produktív és produktívvá tevő leszámolásra. Amikor nemzedékem társadalmi, művelődéspolitikai, irodalmi, esztétikai kriticismusára gondolok, én e kritizmus mögött valahogy mindig látni vélem ezt a sinkói értelemben vett marxistaságot is, amely nem egyetlen egy társadalmi doktrína alapos vagy kevésbé alapos eltanulását, megtanulását feltételezi, hanem föltételez egy olyan immanens, egyéni programokban akár meg sem nyilatkozó erkölcsiséget, etikát is, amely – legalábbis Sinkó szerint – éppen marxi szellemben kérdez rá ismételten a múltra és a jelenre, meg egy kicsit a jövő távlataira is... Ilyen értelemben ugyancsak tartósnak, eleminek és produktívnak vélem a sinkói szellemi hatást egész nemzedékem publicisztikai, irodalmi, kritikai/kritikusai, sőt akár belletrisztikai gyakorlatára is.

A '60-as évek végén legintenzívebben működő nemzedék egyik vesszőparipája a hatalom iránti viszony. Érdekes lenne megvizsgálni, hogy miért elsősorban az írók érezték ezt a problémát. Igaz, hogy a szociológusoknak kellene vele foglalkozni, az is igaz, hogy nálunk nincsenek magyar szociológusok, de emellett is valami kiváltotta azt, hogy az irodalom nagyobb mértékben foglalkozott a politikával, mint más közegekben. Mivel lehetne ezt magyarázni?

A '60-as évek elején, amikor nemzedékünk konstituálódott, talán nem is voltunk tudatában annak, amit ma már igen könnyű meglátni. Nevezetesen azt, hogy a hatvanas években, miután európai és nemzetközi viszonylatban is kezdett feloldódni – ideig-óráig legalábbis – az a hidegháborús dermedtség, amely a negyvenes, ötvenes éveket jellemezte, egyre inkább előtérbe került Nyugaton is, Keleten is, voltaképpen mindenütt, az emberi személyiség, a termelő és az alkotó ember személyiségének történelmi felszabadulása. Ha a hatvanas évek társadalomtudományi folyóiratait lapozgatjuk ma, tucatszámra bukkannak elő azok az értekezések, tanulmányok, amelyek ezt az akkor talán legizgatóbb és legaktuálisabb történelmi kérdést feszegetik. Hisz akkor, a hatvanas évek elején, úgy látszott, hogy egyfelől az úgynevezett jóléti társadalom Nyugaton és az anyagilag viszonylag stabilizálódó szocialista vagy szocialisztikus

társadalom Keleten, és természetesen a mai öngazgatói szocializmusunk is, megoldja az alapvető e századi materiális létkérdést. S épp ezért kerülhetett előtérbe az emberi egyed társadalomontológiája, mindazokkal a rész- és globális kérdésekkel egyetemben, amelyek – ebben igaza van – voltaképpen az egyénnek a hatalom iránti viszonyára redukálhatók. Hatalmon, természetesen, nemcsak a politikai-represszív hatalmat értve, hanem az emberi egyedet, egyediséget megnyomorító anyagi, kulturális és egyéb hatalmakat is.

Esetleg az irodalom és a politika viszonyáról...

Ez az utóbbi kérdés döbrent rá, hogy voltaképpen félbemaradt a válaszom arra a részkérdésre, miért éppen az irodalom reagált olyan érzékenyen az emberi egyed, emberi szabadság, emberi felszabadulás és a hatalom viszonyára. Van egy eléggé elcsévelt, eléggé banális tétel, tézis, axióma, miszerint az íróember afféle „szeizmográf” a maga korában, amely jó előre ráérez a készülö kisebb-nagyobb „földrengésekre”, azokra a belső, felszín alatti „tektonikus mozgásokra”, amelyek az adott korban, adott társadalomban zajlanak, olykor úgy is, hogy a közvélemény a folyó élet dinamizmusában ezekről a mozgásokról még nem is vesz tudomást... Ez a tézis, persze, könnyen vulgarizálható és sematizálható, könnyen minősíthető afféle írói-alkotói exkluzivitásnak, arisztokratizmusnak és egyébnek: lám-lám, korunk írói azt képzelik magukról, hogy ök az egyetlen érzékeny fülek és szemek, amelyek jó előre és időben rálátanak és ráhallanak arra is, ami még csak a társadalmi élet kérge alatt zajlik... Én mindennemű szakmai szektásságtól mentesen is merném hinni, hogy az íróembernek igenis van efféle természetszerű képessége is. Ami természetesen nem valami „istenáldása”, hanem abból következik, hogy a társadalmi munkamegosztás során az íróember és általában az úgynevezett humán értelmiségi épp a napi munkája, a több évtizedes napi munkája folytán – amely mégiscsak, még mindig és mindennek ellenére is privilegizált munka és anyagi termelés szféráihoz viszonyítva – könnyebben ki tudja művelni azokat a bizonyos belső érzékszerveket, amelyekről Marx is beszél, és nemcsak úgynevezett esztétikai szenzibilitást tud kifinomítani magában; hanem társadalmi, etikait, politikait, ontológiait, filozófiat is.

A hatalomról beszéltünk, doktor Bosnyák István pedig az Intézet igazgatója, így tehát most már neki is némi hatalma van. Kérdezzem meg, hogyan ízlik a hatalom ?

A kérdésre semleges választ kell alapfokon adnom, ugyanis nem érzek az Intézetben semmiféle hatalmat és ellenhatalmat sem. Az, hogy az Intézet soros ügyintézője vagyok, véletlen körülményekre is visszavezethető; mindenesetre ezt a napi, jobbára praktikus munkát, amellyel most két éven át foglalkozom, megerőltetés nélkül, nagy szeretettel végzem, mert úgy érzem, a 32 munkatársat számláló Intézetünk nagy többségével azonos nézetet, azonos elképzeléseket, hasonló tudomány- és oktatáspolitikai koncepciókat vallunk, és ilyen körülmények között aztán nem nehéz az ügyintézés egy olyan speciális intézményben sem, mint amilyen a miénk is. Tehát a hatalom az Intézetben nem ízlik sehogy sem, mert egyszerűen nem érzem, nem érzékelem, és ugyanakkor nem érzékelek „ellenhatalmat” sem, amellyel afféle technokrata napi csatákat kellene vívni.

Mik lennének az Intézet legégetőbb feladatai?

A tavaly októberben kezdődött, új munkaévünk elején analitikus közösségi hozzáállással meghoztuk az intézeti munkatervet, amelynek természetesen számos praktikus-pragmatikus eleme van. Egészében véve viszont, úgy gondolom, a következő szükségletet artikulálta ez a sok elemében praktikus/prakticisztikus munkaterv: szervezesebbé, koherensebbé tenni az intézeti napi tevékenységet, még jobban kifejezésre juttatni azt, hogy az Intézet hármas alaptevékenysége – oktatás, kutatás, kiadótevékenység –, nem 32 értelmiségi nomád ember napi-practicista ügye, teendője csupán, hanem van valami szerves, belső kohéziós ereje, koherenssége is ennek a munkának. Ami azt is jelenti, hogy a jelen szükségleteit – társadalmi, művelődési, oktatási, tudományos szükségleteit – ez a program legalább valamelyest társítani tudja a távlatibb célokkal, igényekkel, lehetőségekkel. Más szóval, hogy ez az intézeti program épp a belső szervezőképességénél fogva igényt tarthat arra az intézményes dialektikára is, amelyről Intézetünk első, legagilisabb, legtevékenyebb és legnagyobb formátumú álmodozója/gondolkodója, B. Szabó György szólt annak idején, az '50-es évek derekán. Másrészt, időszerű teendőnek tartom Intézetünkben azt is, hogy szellemi hatékonyságunkat még kifejezettebbé tegyük, még jobban fölszámoljuk azt a belső önizolálásnak is mondható szakmai elszigeteltséget, amely meghatározott számú tantárgyra, projektumi, alprojektumi és egyéb teendőkre korlátozná az intézeti oktatók és kutatók munkáját. Nem azt mondom, hogy programatikusan elzárkózva szellemi életünkötől, ám talán egy kissé nem eléggé tevékenyen viszonyulva a vajdasági, köztársasági és jugoszláviai szellemi/művelődési valóságunkhoz. Az olyan látszólag apró-cseprő kis intézkedésben például, mint az,

hogy a tavasz folyamán bevezettük az intézeti kiadványok nyilvános, közvélemény előtti ismertetését: én azt az intenciót is látni vélem, látni szeretném, hogy még az ilyen apró-cseprő intézkedésekkel is még jobban kimozduljunk viszonylagos szellemi önizoláltságunkból, és mindazt, ami az Intézetben történik, valahogyan közösségivé, pontosabban: közösségibbé tegyük. Ugyanakkor időszerű teendőnek látom azt is, hogy a szervezettebb, programatikusabb, koncepciózusabb intézeti munkának az intenzitását és extenzitását is fokozzuk. Arra gondolok, hogy a 32 jelenlegi alkalmazottnak az alkotói lehetősége, kreatív képessége jóval nagyobb annál, mint hogy – például – csupán évi két-három könyvet tegyünk le intézeti kiadásban a közösség asztalára... Már idei kiadói tervünk is megsokszorozza ezt a lehetőséget, épp a lehetőség realitása révén; nem 2-3, hanem 12-13 kiadványunk, tanulmánykötetünk, kollektív és egyéni monográfiánk jelenik meg az idén, természetesen folyóiratunk négy száma és állandó intézeti évkönyvünk, a *Tanulmányok* idei száma mellett. Erre azért van lehetőség, mert adva van Intézetünkben egy nagyon produktív – ha szabad így fogalmaznom – közszellem, amely a maga dinamizmusát arra is irányítja, hogy mintegy önmagunknak is bebizonyítsuk: többre, hatékonyabbra, dinamikusabb alkotói-szellemi munkára képes e mikro-közösségünk, mint ahogy sokszor önmagunk is tudni véljük.

Mi a véleménye, az oktatási reform hogyan hatott ki az Intézet munkájára, megmutatkoznak-e valamilyen következményei?

Hallgatóink, mármint a rádió hallgatói, a napokban egy nagyobb interjút olvashattak a *Magyar Szóban*, amelyben intézeti kollégáink, pontosabban a felvételi vizsgákat irányító intézeti munkatársaink beszámolnak jelen tapasztalatokról, amely nagyon is összefügg iskolareformunk mai praktikus következményeivel. Ugyanis az iskolareform (most csak a középiskolákról beszélek) örvendetesen kiszélesítette az anyanyelven tanulás lehetőségét egészen a tizedik osztályig. Számos községben, iskolaközpontban hozta meg a reform azt az igen pozitív lehetőséget, hogy a nyolcosztályos iskola befejezése után a nemzetiségi hallgatók is, éppúgy mint a nemzetek sorába tartozó hallgatók, saját anyanyelvükön folytassák tanulmányaikat még két évig. Úgy vélem viszont – erről sokat cikkeztek újságaink is –, hogy e csakugyan üdvös két év után egyfajta törést is magával hozott iskolareformunk, s épp ez a törés az, amely a mi munkánkban, az Intézet, illetve a Tanszék munkájában máris érződik. Tudniillik, megcsappant azoknak az iskolaközpontoknak a száma Vajdaságban,

amelyekben a szakirányú oktatás is anyanyelven folyik a középiskolai fokozat utolsó két évében. Így aztán a mi tanszéki tanítási programunk által előírt megfelelő szakirányú végzettség afféle hiánycikk ma Vajdaságban, minek folytán rendkívül növekedett a különbözeti vizsgát tenni akaró, potenciális hallgatóink száma. 1967 óta vagyok a Tanszéken, miközben soha még nem tapasztaltuk azt, hogy egy felvételi vizsgaidényben ennyi jelentkezőnk legyen. Ez természetesen nem annak a következménye, hogy valami különleges okok folytán most megnövekedett volna a Tanszéken való tanulás varázsa... Ellenkezőleg. Arról van szó, hogy a tizedik osztály elvégzése után az anyanyelvű továbbtanulás lehetőségei Vajdaság-szerte leszűkültek, és így aztán sok hallgatónk voltaképpen csak azért válik hallgatónká – amennyiben leteszi a megfelelő különbözeti vizsgákat –, mert a 11. és 12. osztályban máshova, más egyetemi karra nem szerzett, nem szerezhetett anyanyelvén megfelelő képesítést. Úgyhogy amikor iskolareformunk továbbvitelére gondolunk, akkor mi itt a Tanszéken és általában az Intézetben nap mint nap arra is gondolunk, hogy megtartva reformunk kétségtelen és joggal üdvösnek mondott vívmányát – nevezetesen az anyanyelvű továbbtanulás lehetőségének demokratizálódását a 10. osztállyal bezárólag – iskolarendszerünknek valahogyan módot kellene találnia arra is, hogy a 11-12. osztályban se következzen be a szóban forgó törés. Az esetben aztán a mi Tanszékünkön is – kicsit a régi gyakorlatra is emlékeztetően – ismét természetesebb és spontánabb lenne a leendő hallgatók felvétele, hisz nem kellene például közgazdasági, természettudományi és egyéb szakokról jövő hallgatókat külön tanulásra és különbözeti vizsgák letetésére készíteni.

A jugoszláviai magyar szellemi életet tekintve, mi a véleménye, miben nagyobb a potenciálunk, vajon nagyobb-e a szellemi alkotó potenciálunk, vagy pedig az intézmények potenciálja?

Nem tudom, jól értettem-e e kérdését, de mintha benne lenne az a nagyon is valós helyzetfelismerés, hogy a jugoszláviai magyar kultúra, tudomány, irodalom és művészet intézményei, fórumai egyfelől örömdetesen gazdagítják szellemi produkciónkat, másfelől azonban olykor-olykor – ahogy ezzel a szép kis eufémiával mondani szokjuk – bizonyos gátakat is állítanak e produkció további föllendülése, növekedése elé. Talán nem szerénytelenség azt feltételezni, hogy nemcsak a mi Intézetünknek, de voltaképpen minden más rokonintézménynek is állandó napi problémája kell vagy kellene hogy legyen a belső alkotóerők öntevékenységének, gúzsba nem kötött, szabad kreációjának a kibontakoztatása, egyszóval a

merev, intézményes keretek állandó lazítása. Mint ahogy nyilván állandó és valóságos az az igény is, hogy az intézmények ugyancsak folyamatos napi erőfeszítéseket tegyenek az intézményen kívüli szellemi, tehát művelődési, tudományos, művészeti hatékonyságuk fokozása érdekében. Bizonyos objektív adottságok – például az országos méretű gazdasági problémáink – olykor ösztönösen is arra készítetik az intézményeket, hogy befelé forduljanak, hogy bezárkózzanak, hogy vegetáljanak. Nos ez csakugyan egy objektív adottság, és ez ellen, természetesen, nem lehet pusztá verbalizmussal küzdeni. De lehet küzdeni ellene, épp az intézmények belső produkciójának állandó dinamizálásával, másrészt pedig – minden anyagi megkötöttség ellenére is – az állandó nyíltság biztosításával. Arra gondolok, hogy egész szellemi életünk alkotóképessége nyilván akkor jutna még inkább kifejezésre, ha az intézményeink tevékenységének sokat emlegetett demokratizálódása gyorsabb ütemben folyna.

Arra gondolok, tény, hogy az intézmények képezik az alapját egy kultúra egzisztenciájának, egy biztos alapját, ahogy Szeli tanár úr többször is leírta és hangoztatta. Viszont néha úgy érzi az ember, hogy nem csak anyagi és gazdasági megkötöttségek idézik elő, hogy ezek az intézmények és ennyi intézmény nem nyújt esetleg többet, mint amennyit a keret lehetővé tenne. Azt hiszem, hogy itt a provincializmus is közrejátszik. Mennyire vagyunk provinciálisak?

Nem tudom, hogyan vélekednek erről a kultúrológusok, de én úgy vélem, az intézmények természetrajzához immanens módon hozzátartozik a megkövülés, a megmerevedés, a passzivizálódás lehetősége is. Voltaképpen a provinciálissá válás lehetősége... Olyan állandó latens veszély ez, amely ellen az intézmények nyilván csak úgy küzdhetnek, ha tudatában vannak e veszélynek és saját „immanens sorsukkal” tevékenyen próbálnak szembeszegülni. Szellemi életünk provincializmusa utoljára a maga teljes drasztikusságában a hatvanas években került tartományunkban terítékre, persze, az ötvenes éveknek, B. Szabó György nemzedékének is nagy és komoly témája volt ez. A hatvanas évek folyamán talán éppen az akkori örömdetes intézményesedésben rejlett az a lehetőség, amely révén az akkori, igen erőteljesen artikulált provincializmusunkat fel kellett, fel lehetett volna számolni. Azóta elmúlt egy évtized, elmúltak immár a hetvenes évek is, és bizony azt tapasztalja a művelődési életünkben, kultúránkban, tudományunkban, művészetünkben és irodalmunkban nyitott szemmel és illúziók nélkül tájékozódó ember, hogy a neoprovincializmus

ma sem mondvascinált, kitalált valóság-eleme szellemi életünknek; nagyon is valós valóság-elem ez, amellyel nap mint nap találkozunk sajtóban, folyóirat-produkciókban, oktatásban, tudományban, művészetben, mindenütt. S ez alighanem ismét csak afféle immanens fejlődéstörténeti tartozéka szellemi életünknek, olyan tartozéka, amelyet, egyszer és mindenkorra, valami „radikális varázspálcával” kettétörni, végérvényesen fölszámolni nem lehet: évek, esetleg fél- vagy egy évtized múltán a provincializmus ismét artikulálja, megint időszertűvé teszi önmagát... Jugoszláviai magyar viszonylatban, nézetem szerint, ez a provincializmus úgy is megnyilatkozik, hogy mi voltaképpen nem élünk azokkal az általános lehetőségekkel, amelyekkel országunk, társadalmunk kultúrközpontjai élnek. Mire akarok utalni? Arra, hogy mi sokszor nem tudunk mit kezdeni sem a szellemi dinamizmusnak és ezzel kapcsolatban a szellemi hatékonyságnak, sem a korszerűségnek, sem az eleven, nyílt problémalátásnak, illetve a társadalmi, művelődési, művészeti távlatok kritikai feszegetésének azon lehetőségeivel, amelyekkel pedig Belgrádban, Zágrádban, Ljubljánában, vagy Szarajevóban egészen természetesen élnek kollégáink, a szellemi munkások. Mert annak például milyen más magyarázata lehet, hogy egy *Új Symposion*-szám – amely igen civilizált tematikus szám volt, az erotika korszerű filozófiai, társadalmi és kulturológiai megvilágítását tartalmazta – egy álló évig „bunkerben” állt, mégpedig ugyanakkor, ugyanazokban a hetekben, hónapokban, amikor országos viszonylatban hasonló tanulmányok, cikkek százai láttak napvilágot? Vagy hogy még egy hasonlóan drasztikus példát említsek a mi sajátos, fenti értelemben vett provincializmusunkra: mi mással magyarázható, mint sajátos provincializmussal az a körülmény, hogy ugyanennek a folyóiratunknak ama nevezetes Lukács-interjúja, interjú-sorozata olyan kínkeservesen jelent meg – kihagyásokkal, ki-pontozásokkal, szerkesztőségi magyarázatokkal –, holott ugyanennek a városunknak egy másik irodalmi orgánuma – amelynek szerkesztősége mindössze pár száz méterrel van odébb a miénkétől – már régen-régen és simán, problémamentesen lehozta ezt az interjút? Arra akarok utalni, hogy a mi szellemi életünkben sokszor nem tudunk, nem merünk élni ugyanazokkal az objektív társadalmi és művelődéspolitikai lehetőségekkel, amelyekkel kollégáink nemcsak az egyébként sem távoli Belgrádban, Zágrádban vagy Ljubljánában élnek, hanem itt, Újvidéken is. Csak éppen más intézményekben, más művelődési fórumokon. Mintha lenne tehát valamiféle sajátos nemzeti színezete is ennek a mi szóban forgó provincializmusunknak.

Mi a véleménye a szellemi élet vezéreinek szerepéről?

Ha arra gondolok, hogy szellemi életünknek a távolabbi évtizedekben volt olyan, önmagát vezérnek nem képzelő, de a szó jó értelmében és objektíve mégis csak vezéregyénisége, mint B. Szabó György vagy Sinkó Ervin, akkor a vezérelt hiányáról én is mint valóságos hiányról tudok csak meditálni. Ellenben ha a vezérszerepre úgy gondolok, mint a provinciális Gyulai Pál-oskodás megalomán diktatórikus és vidékiesen önszerelmes tendenciájára, akkor az efféle vezérséget ma, 1982 szeptemberében igazán nem hiányolom szellemi életünkéből. Van azonban valami más, amit a vezéregyéniség-kérdésnél jóval égetőbbnek látok. Feltételezzük, hogy a jó értelemben vett vezéregyéniségek összefogják, koherensebbé tehetik a szellemi élet parciális törekvéseit, maguk is dinamizmust kölcsönözhetnek a szellemi életnek, hatékonyabbá tehetik stb. Nos én úgy vélem, hogy a bármilyen – jó vagy rossz – értelemben vett vezéregyéniségek nélkül is megvalósíthatna szellemi, irodalmi és művészeti életünk egy jóval nagyobb belső szervezést, s föltörhetné azt az izoláltságot, amelyben ma létezik. Arra gondolok, hogy a jugoszláviai magyar szellemi életben pillanatnyilag nagyon hiányzik az alkotói párbeszéd, amely nyílt, demokratikus nézetkonfrontálódást is föltételez természetesen; nagyon hiányzik a közös gondolkozás, a közös tervezés, a közös kritikai szembesülés azzal, ami szellemi életünkben – beleértve az intézményeket is bizonyos megmerevedő tendenciájukkal egyetemben – ma adva van. Olykor az a meggyőződése az embernek, hogy berkeinkben süketnémák hangos monológja folyik napjainkban, s hogy a kérdésfelvetés, problémafeszégetés, távlatkeresés valahány – sok vagy kevés, ez lényegtelen – ember magánszólamra csupán, olyan magánszólamra, amelyre nincs rezonancia, nincs visszajelzés, nincs visszhang. Tehát hiányzik az a közös fluidum, ami igazi életet: szervezést és dinamizmust biztosíthatna a jugoszláviai magyar nemzetiségi kultúrának. Föltörni ezt a rövidzárlat-sort, ezt a monológ-állapotot, a párbeszédnek ezt a rendkívüli bénító, nyomasztó hiányát, elképzelhetőnek tartom különösebben agilis vezéregyéniségek nélkül is. Csupán egyéniségek szükségeltetnek, alkotó egyéniségek a különböző szellemi posztokon.

A túlérzékenység, azt hiszem, szintén a provincializmusnak a jellemzője. Például a viták, ha vannak is, bár nagyon ritkák, rögtön személyeskedéssé fajulnak.

Egyezem az állításával, ez is egyféle provincializmus. Csak hozzátenném talán, hogy ez esetben nemzetiségi színezet nélküli provincializmus, amely, sajnos, egyaránt jellemző Újvidékre, Belgrádra, Ljubljanára, valamennyi kisebb vagy nagyobb kultúrközpontunkra. Hisz a nem magyar nyelvű sajtónkat, publicisztikánkat, periodikánkat is efféle érzékenykedő, narciszoid viták uralják. Pillanatnyilag alighanem a vita erkölcsével és módszertanával van baj nálunk, országos viszonylatban is; vitatársak olykor a legnevetésesebb kis kritikai reflexiók ellen is olyan vehemenciával ágálnak, olyan intranszignens heveességgel védik a maguk állítólagos abszolút igazát, mintha csakugyan valami nagyon-nagyon lényeges dolgokról, s nem lábjegyzetnyi apróságokról lenne szó... Ez pedig provinciális (ál)értelmiségi magatartás akkor is, ha a fővárosban, s akkor is, ha Kikutyinban találkozunk vele.

Szeretném, ha kultúránk integráltságát megvizsgálnánk két szempontból: térben és időben. Először nézzük a térbeli dimenziókat. Úgy érzem, viszonylag keveset foglalkozunk a világirodalommal, keveset fordítunk, nincsenek jelen a világban lezajló szellemi törekvések nyomai a folyóiratainkban. Így tekint erre Ön is?

Igen. Hozzátenném azonban, hogy a fordításiirodalomnak, pontosabban: a világirodalom élő jelenébe való honi bekapcsolódásunknak ma már mások a lehetőségei és módozatai, mint voltak, mondjuk, az ötvenes években. Akkor ugyanis – a magyarországi könyvbehozatal teljes szünetelése idején – a világirodalomnak, azaz az európai és Európán kívüli nemzetek irodalmainak a honi fordítása csakugyan létszükséglet volt a mi, akkor a mainál is kisebb kultúránkban, irodalmi és szellemi életünkben. Bár akkor is megvolt a kitekintésnek egy lehetséges ablaka, a délszláv nyelvek által biztosított. Időközben azonban olyan nemzedékek, korosztályok nőttek föl, s váltak alkotóvá és a legjobb értelemben vett befogadóvá, amelyeknek tagjai a szóban forgó kitekintést immár az eredeti nyelvek egyikén-másikán is megtehetik. Ugyanakkor a Magyar Népköztársaságból való könyvbehozatal fellendülése a világirodalmak magyarrá fordításának honi, vajdasági szükségletét is lecsökkentette.

A könyvek jelen lehetnek, viszont a szellemiség attól még távol maradhat. Én például hónapokon át nem olvasok a Magyar Szóban egy világirodalmi vonatkozású könyvismertetőt vagy kritikát vagy tanulmányt. Erre gondolok.

Egyezek az észrevételével. Ilyen értelemben ma csakugyan beszélhetünk bizonyos hiányról, bizonyos pótlendő mulasztásról. A hatvanas években és a hetvenes évek elején valahogy intenzívebb törekvése volt folyóirat-irodalmunknak, de napilapunk, hetilapjaink művelődési és irodalmi rovatainak is, hogy aktív, tevékeny nyíltságot, nyitottságot tanúsítsanak nemcsak az európai, de a jugoszláv irodalmak irányába is. Épp a kritikairodalmunkra gondolok, amely – ez bibliográfiailag, és ha akarjuk, statisztikailag is kimutatható – jóval többet foglalkozott a délszláv, az európai és az Európán kívüli élő irodalmakkal. Ma, érzésem szerint is, háttérbe szorult ez a nagyon fontos kritikai tevékenység. Hisz csakugyan úgy van, hogy nem elég, ha könyvesboltjainkban megtalálható egyik vagy másik nagyon izgalmas mai irodalmi mű a nemzetközi produkcióból magyar vagy szerbhorvát nyelven, amennyiben annak nincs kritikai megközelítése is. Mert köztudott, hogy a kritika az az eszköz, amely mintegy feltöri, feltörheti egy adott mű burkát és ily módon elősegítheti, hogy az adott könyv ne csak dísz tárgy legyen a szellemi élet vitrinjeiben, hanem esetleg aktív hatótényező is.

Úgy tűnik, hogy hagyományainkhoz kétféleképpen viszonyulunk: akik foglalkoznak szellemi örökségünkkel, azok nem találják meg a közös nyelvet azokkal, akik behozzák szellemi életünkbe a legújabb törekvéseket, de viszont ez utóbbiak gyakran megfeledkeznek ezekről a gyökerekről.

Nyilván arra gondol, hogy a hagyományápolásnak és a korszerűség érvényesítésének a dialektikájával némi bajok vannak szellemi életünkben. Én is így vélem, csakugyan gyakran tapasztalható, hogy egyfelől létezik intenzív odafigyelés és rákapcsolás a mai korszerű nemzetközi szellemi áramlatokra, másfelől pedig, ettől elszigetelve, folyik a művelődéstörténeti, folklorisztikai és egyéb hagyományok begyűjtése, gondozása. E kétféle tevékenység természetesen önmagában is egyaránt fontos és hasznos egy nemzetiségi kultúrában, a baj viszont nyilván ott kezdődik, amikor e két tevékenység között is ugyanaz a rövidzárlat mutatkozik, amelyről az imént beszéltünk: amennyiben a hagyományápolást nem hatja át egy olyan nyíltság, amely föltételez bizonyos korszerűségigényt is, akkor az a hagyományápolás csupán konzerválás, mumifikálás, raktározás és leltározás. Viszont az a szellem, irodalmi, művészeti avantgardizmus is, amely nem találja meg a jó értelemben vett gyökereit – társadalmi és művelődési gyökereit – az adott szellemi közegben, az előbb-utóbb kérészéletűvé válhat. Itt természetesen nem a vaskos talajszintiségre,

talajszinthez tapadásra, földbegyökerezésre gondolok, csupán arra a szükségletre, hogy a korszerűség is közegre találjon, médiumra, hisz e nélkül nem létezhet és hathat elevenen.

József Attila még ezt írta: „harminckét évem elszelelt”. Ön mondhatja, hogy „negyvenkét évem elszelelt.” Mire nem telt eddig még sosem e negyvenkét év alatt?

Igazából mondom, e kérdésen még sosem tűnődtem el: az életem valahogy mindig olyan dinamikus volt, hogy nem is érkeztem firtatni, mi is az, amit jó lett volna tenni... Talán korai is még az ilyen összegező kérdés önmagunk előtti feltevése. S a válasz csak ellentmondásos lehet. Mert például, ha azt mondanám, még sohasem tellett arra, hogy eszményi, vagy legalábbis igen jó feltételek mellett folytassak rendszeres higgadt irodalomtörténeti kutatómunkát, akkor csak féligazságot mondanék. Hisz az efféle „titkos” elvárás föl-fölmerül ugyan bennem, ám ugyanakkor ellenpontozza is a felismerés, hogy a szobatudósi életforma szerénytelenségemnek csak ballaszt lehetne. Tehát az, ami hiány, egyúttal és más szempontból valamiféle többlet is a számomra. Se nem érkezek, s nehezen is tudnék higgadt, szaktudományos életformát erőszakolni magamra.

Egyik versében, amelynek azt hiszem, Fejfájás a címe, ezt írja: „Jobb lenne e szemgödörnek üresen”. Megtalált valamilyen nyugalmat vagy belenyugvást? Megbékélt önmagával?

Ritka az olyan pillanat, amikor megbékélési állapotról adhatnék számot magamnak. Megbékélés helyett talán azokról a szintén ritka, szerencsés pillanatokról szólnék, amikor ráismerek, „ráhibázok” az életigény és a megvalósulás metszéspontjára. Vagy úgy is fogalmazhatnék, megnyugvás helyett azok a legtartalmasabb pillanataim, amikor szinkronban érzem magamat – magammal. Persze, az efféle szerencsés pillanatok is igen ritkák, hiszen az élet egyébként általam is igényelt dinamizmusa „gondolkodik róla”, hogy így legyen.

Mi nyugtalanítja leginkább?

Nehéz úgy válaszolnom, hogy ne legyek banális, mégis megpróbálom, visszakanyarodva a beszélgetésünk eleji témára: nemcsak nyugtalanít, hanem rémiszt s naponta kétségbe ejt az ezredvégnek az az irányultsága, amelynek közönséges újságolvasó polgárként is naponta szemtanúi va-

gyunk. Korosztályom nem ilyen lovat várt a huszadik század végi történelemtől. Ha az ötvenes években ama szépséges munkaakciós időszakban valaki azt mondta volna korosztályom bármely tagjának – s itt nem csak irodalmi korosztályomra gondolok –, hogy negyed század múltán majd az alapvető történelmi probléma megint az éhínség, a munkanélküliség és a háború lesz, akkor a válasz, a válaszunk csupán az lehetett volna, hogy az illető megrögzött pesszimista, akit megfertőzött a nyugati ideológia... Holott ma ez az akkor pesszimistának mondott lehetőség, sajnos, „tökéletesen” megvalósult: ma megint nem a szellem, nem a szubtilisebb értelemben vett humánus, nem a termelő és alkotó individuum történelmi felszabadulása az aktuális kérdés, hanem ismét a gyomor, a puszta fiziológiai lét és dicső nemünk puszta fizikai fennmaradása...

Szerintem az egyike a legnyugtalanítóbb dolgoknak az, hogy ezzel nagyon kevés ember foglalkozik, nagyon kevés embert bántja ez. Úgy érzem, hogy szakadék tátong azok az emberek között, akik ezt mélységesen erkölcsi problémájuknak tartják és azok között, akik pusztán csak vegetálnak.

Meglehet, hogy ez csak külső látszat. Én azt feltételezem, hogy a kortársak ma „odabent”, amúgy inkognitóban tömegesen dideregnek. Viszont ha az ember a sajtót olvassa, vagy más kommunikációs eszközökkel próbál kontaktálni „korával és nemével”, akkor azt tapasztalja, hogy valamiféle beszélni-nem-merés uralja ezeket a hírközlő eszközöket. Nem merünk még tömegesen és nyilvánosan botránkozni afölött, ami zsigereinkben már adva van: az újabb világháború fölött. Olyan „téma” ez, amiről még nem akar a mi közvéleményünk sem hangosan gondolkodni. Például nem tartom egészen érhetőnek, hogy a forradalmi-pacifista mozgalom csak Amerikában és Nyugat-Európában támadt életre ismét a közelmúltban, viszont a szocialista vagy szocialisztikus államok és a mi közvéleményünk is egy kissé mintha még távol tartaná magát a forradalmi pacifizmus történelmi aktualitásának gondolatától. Holott azt hiszem, mindenféle mai mozgalmak, világpolitikai stratégiák és taktikák között az egyik legfontosabb, legelőremutatóbb, legforradalmibb program az egyetemes pacifizmus programja lehetne.

Amikor a neutronbombát felfedezték, korszakalkotó találmánynak tartották, hogy lám, megőrzi az anyagi javakat, és csak az embert pusztítja el. Nekem akkor eszembe jutott, hogy már sokkal előbb feltaláltak egy még korszerűbb fegyvert, amely

az ember anyagi potenciáját is megőrzi. Ez a manipuláció. A hatvanas évek végén sokat foglalkoztak ezzel a kérdéssel. Ma valahogy erről hallgatunk. Mi a véleménye, mennyire vagyunk immúnisak és mennyire válhatunk immúnisakká az effajta „bomba” ellen?

Pozitív példaként a mai fiatalok zenéjét említeném. Nem vagyok szakértője ennek, de laikusként is hiszem, hogy talán épp e tömegzenében nyilatkozik meg legjobban a mai fiatal nemzedékeknek, tehát komoly társadalmi rétegeknek az immúnissága a tudatmanipulációval szemben. Amikor minálunk is egy-egy rock (vagy micsoda) szám hatalmas ideológiai port ver föl, az biztos tanúsága annak, hogy a szóban forgó fiatalok az esztétikailag akár silány ellendalocskájukkal is épp a manipuláltság egyetemes „átkával” szállnak szembe: „ideológiátlanítják” – megfosztják ideologikus mázától, külszínétől – azt az életvalóságot, amelyet saját hátukon, saját bőrükön is éreznek. Egyszerűen nem hajlandók a manipulatív ideológia formanyelvén szólni, és ez természetesen a tudatmanipulálás egyik igen hathatós, pozitív ellenszere is lehet. Azt akarom tehát mondani, megeshet, hogy létezik egy nagyfokú apátia a tudatmanipulálással szemben, lehet, hogy mi, század végi tömegek túl könnyen eltűnjük, elviseljük a tudatipar sajtósági napi terrorját, ezt a gondolatot, emberi elégedetlenséget, emberi érzékenységet naponta agyba-főbe manipuláló terrort, ám vannak, főleg a fiatalok körében, igen erőteljes rétegek, tömegek, amelyek, ha olykor ilyen látszólag csip-csup kis ártatlan formában is, mint a tömegzene, mégis és máris radikálisan szembeszegülnek ezzel a hatalmas, egyetemes kor- és kórjelenséggel, a tudatmanipulációval.

Élvezettel olvastam egykor a leveleit a Magyar Szóban. Gyönyörű dolog így néhány ezer emberrel levelezni. Milyen érzés maradt a lelkében azután, hogy ezt abbahagyta?

Olyan érzés maradt, hogy a szó, a közéleti szó, a nyilvánosság előtt kimondott szó ismét csak szó maradt, esztétizálódott, elirodalmiasodott. Mit akarok ezzel mondani? Azt, hogy amikor ama megtisztelő baráti feladatot kaptam Végel László szerkesztő barátomtól, hogy hétről hétre szóljak hozzá szellemi életünk, művelődési-művészeti gyakorlatunk azon kérdéseihöz, amelyek számomra is intim kérdések: akkor ehhez a kedves munkához azzal a titkolt szándékkal láttam hozzá, hogy ezáltal, a lehetőségeimhez mérten, magam is részt vehetek szellemi életünk akkori

állóvizeinek legalább viszonylagos megmozgatásában... Pontosabban azt hittem, titkon azt reméltem, hogy néminemű göröngyöket dobhatok magam is szellemi életünk lavórnyi vizébe. Nos miután a sorozat kényszerű-kelletlen lezárult, s miután a *Levelek az aszfaltról* tematikusan komponált gyűjteménye évek múltán is kiadónknál áll és várja az újabb, ezúttal negatív recenzióját (hogy tudniillik, mégse jelenhessen meg, mert a leadást követően pozitív recenzió íródott róla), és miután ennek a sorozatnak egy kisebb válogatása *Pisma sa panonskog asfalta* címmel megjelent szerbhorvát nyelven: most úgy érzem magam, mint hal a szárazon. A kis elégikus, ironikus, indítványokkal teletűzdelt, párbeszédet sürgető glosszák megíródtak, a göröngy viszont nem vált görönggyé; a lavór felszínén továbbra is minden olyan tükörsima, mint amilyen 1978-ban volt, amikor e glosszák íródtak.

